Cuvînt înainte

Volumul de faţă este alcătuit din capitole scoase dintr-o lucrare mai întinsă despre viaţa şi opera -lui Eminescu. O lămurire este necesară.

Opera lui Eminescu este complexă şi, deşi realizată în puţini ani de sănătate pe care i i-a acordat soarta, înfăţişează o evoluţie şi o continuitate de preocupări. Comentariile de faţă nu au pretenţia să rezolve multiplele probleme pe care le pune creaţia eminesciană şi nici sa reia tema locului pe care îl ocupă în literatura noastră, în ce priveşte îmbogăţirea acesteia cu idei poetice şi crearea limbii noastre literare. Rolul mare al lui Eminescu, şi-ntr-o chestiune, şi-n cealaltă, nici nu-l mai pune nimeni la îndoială.

Este uşor de constatat că studiile de faţă urmăresc uneori lămurirea vreunui vers ori pasaj rămas obscur, alteori explicarea sensului pe care îl are uri poem întreg. Chiar şi în *Epigonii,* poezie atît de cunoscută şi de mulţi ştiută pe de rost, sînt versuri asupra cărora cercetătorii nu s-au oprit cu atenţia cuvenită. Dar să mai amintim şi că un poem întreg, ca acela al feciorului de împărat-geniu, care nu s-a născut ca toată lumea sub o anumită stea, aşa cum era credinţa popu lară, a fost editat greşit şi a rămas neînţeles 111 **semnificaţia lui ; şi că o încercare dramatică *Mureşanu*, cu însăilare de fapte cu totul deosebite de ceea ce ştim despre poetul revoluţionar de la 1848, dacă nu este urmărită în fazele ei de dezvoltare şi pătrunsă în înţelesul ei alegoric, poate parea o elucubraţie ; şi că revenirea obsedantă a poetului la unele mituri rămîne bizară, dacă nu este încadrată în cultura şi viziunile poetice aîe iui Eminescu într-o anumită epoca.**

Ne-am oprit de cele mai multe ori la scrieri din tinereţe ale poetului şi a fost necesar să amintim mulţi autori străini, pentru a stabili raporturi de inspiraţie ori comparaţii în privinţa expresiei literare. Caietele lui Eminescu, păstrate în Biblioteca Academiei R.S. România, uimesc prin varietatea şi bogăţia notelor din multe domenii intelectuale. Eminescu — tînărul plecat la studii de filozofie — a avut o sete de a şti la fel cu a unor creatori din vremea Renaşterii şi a fost înzestrat cu un dar de-a asimila şi de-a da expresie nouă chiar şi unor teme vădit venite din influenţă străină, la fel cu al lui Virgiliu, Tasso ori Racine. Eminescu ne apare ca un înalt spirit în comuniune cu mari spirite ale umanităţii, iar cercetarea operei lui ni-l arată în legătură cu Platon, Shakespeare, Byron, Goethe, Kant, Schopenhauer, Wagner şi alţii,

care deopotrivă au îmbogăţit mintea şi au înfrumuseţat viaţa celor ce s-au apropiat de ei.

Acest Eminescu din tinereţe, însetat de cunoaştere, ne-a reţinut atenţia, iar comentariile noastre sînt, în cea mai mare parte, tocmai punerea în relief a unei impresionante curiozităţi intelectuale, care, departe de a-l duce spre erudiţie rece ori spre secare de izvoare proprii, I-a ajutat într-o creaţie plină de farmecul originalităţii. Ca toţi marii artişti ai cuvîntului, ai sunetului, ai materialului plastic, şi Eminescu a absorbit hrana spirituală din lectură şi studiere pasionată. Va înţelege fiecare că aceste comentarii ţintesc să fie lectură statornic folositoare, nu vremelnic plăcută.

15. M.

i I I

Palida-mi umbră în albul munte

In toamna anului 1868, Eminescu se afla la Bucureşti, în lipsuri materiale, ca de obicei, şi aşteptînd nerăbdător să i se dea cei zece galbeni avans pe care-i ceruse lui Gr. Bengescu, directorul Teatrului Naţional. Prin scrisoarea de recomandaţie a lui Pascally, obţinuse postul de sufler II, şi acum, într-o viaţă iluminată numai de poezie şi de preocupări de teatru, şi-ndreaptă gîndul şi spre prieteni buni rămaşi departe prin Transilvania. De Filimon Ilia, ajuns mai tîrziu specialist în chestiuni juridice — trei lucrări de-ale lui se află şi-n Biblioteca Academiei Române — se simţise legat încă din 1866, la Blaj, unde tînărul era printre cei mai buni bursieri, ba chiar obţinuse şi ajutor din partea Astrei ca să se perfecţioneze în stenografie (v. notele lui Gh. Bogdan- Duică, în *Buletinul M. Eminescu,* 1933 şi 1935).

Se plimbase cu Ilia pe malurile Tîrnavei, discutase cu el probleme grave : Ce-i omul, ce-i adevărul, şi, firește, la 16 ani, cei doi şcolari nu ajunseseră la un răspuns mulţumitor.

Eminescu a lăsat înscrisă într-un caiet această mărturie de preocupări tinereşti :

Tîmava prinsă-n galbine maluri Murmuraşi aburi
gîndirea sa,
Pe cînd primblarea ne rătăcea Visări, speranţe pe frunţi
de valuri.

Ţii minte, oare, cînd te-ntrebai
Ce este omul ? Ce-i omenirea,
Ce-i adevărul ? Dumnezeirea ?
Şi tu la nouri îmi arătai.

După trecerea prin Blajul anului 1866, au urmat pentru Eminescu lungi luni de colindare. cu trupele teatrale, de plăceri intelectuale, desigur, şi de bucuria succesului artiştilor, primiţi cu entuziasm la Braşov, Sibiu, Lugoj, Arad, Oraviţa, dar şi de lipsuri materiale, inevitabile pe atunci :

Un an de lacrimi... şi tot smz stins...

Poetului însă i-au rămas în amintire clipele de vrajă a tinereţii, cînd, în ciuda nemulţumirilor, înălţările minţii, oricît de trecătoare, dădeau un preţ vieţii :

Dar tot, amice, nu voi uita
Acclc doruri tainice, sfinte...

Acum, în 1868, poetul retrăieşte în imaginaţie timpul de străbatere a Transilvaniei, şi figuţa lui Filimon Ilia îi răsare în suflet cu atît mai luminoasă, cu cît împrejurările sînt mai dureroase.

In adevăr, adolescentul poet este un deziluzionat, gîndul unei morţi apropiate îl face să spună nu numai cuvinte de dragoste faţă de prieten, dar şi să-şi exprime în versuri o dorinţă pentru atunci cînd va veni clipa supremă :

Voi, cînd mi^or duce îngerii săi
Paiida-mi umbră în albul munte,
Să-mi pui cununa pe a mea frunte,
Şi să-mi pui lira de căpătăi f

Lira — desigur o dorinţă romantică de tînăr poet.

Cununa pe frunte — desigur mîngîierea că viaţa, cît a fost, a putut fi înnimbată de poezie. Dar ce este ducerea umbrei în „albul munte" ? Zeci de ani poezia a fost reprodusă în ediţii şi citită, fără ca nimeni să se fi oprit la acest vers enigmatic. Numai în vremurile mai apropiate s-a încercat să se dea o lămurire. Gh. Bogdan-Duică, în *Buletinul M. Eminescu* din 1932, scoţînd în evidenţă amestecul de idei păgîne şi creştine din strofa pe care-o menţionăm, crede că este vorba de Kailasa din *Muhabharatu :* „Albul munte " ar fi paradisul, care, după unii învăţaţi, s-ar fi aflat în munţii Indiei. Kailasa, îndeosebi, este un munte impresionant de strălucitor : „străluceşte ca sclipiciul cel mai luminat al oglinzilor ; este o privelişte dumnezeiască, vîrfurile-i se ivesc de departe ca florile albe de lotus, ca un zîmbet al lui Siva sau Mahadava, mare zeu".

Un alt comentator, Augustin Z. N. Pop, în acelaşi *Buletin,* în 1941, crede că Eminescu nu avea, la 18 ani, cunoştinţe mitologice atît de îndepărtate de ce se putea şti la noi pe atunci şi că mai degrabă se va fi gîndit la Olimpul lui Zeus şi al lui Apollon.

Şi, ce e drept, Olimpul ar putea fi socotit ca un munte „alb", căci Hesiod îl

numeşte „nifois“, adică acoperit de zăpadă, iar Virgiliu „clarul", adică strălucitor, limpede.

Că Eminescu va fi auzit de Hesiod şi de Virgiliu pe cînd îşi pregătea examenele la Blaj, că va fi cercetat şi cîteva duzini de versuri din *Eneida* este foarte posibil, dar o cunoaştere mai adîncă a clasicului latin n-o va avea decît la Berlin, cînd va urma cursurile de literatură latină ale lui Haupt.

Versul continuă deci să rămînă enigmatic, şi, pentru lămurirea lui, trebuie să ne circumscriem la cunoştinţele pe care Eminescu în mod real le putea avea pe atunci şi să nu-i acordăm o cultură literară ori istorică la care nu se putea ridica prin sine şi nici nu era cine să i-o predea în împrejurările lui de viaţă. Oricît ar fi fost curiozitatea lui intelectuală mai amplă decît a tinerilor de aceeaşi vîrstă, sînt

limite de cunoştinţe peste care nu se poate trece cînd este să se fixeze cultura poetului. Să ne oprim deci la ce putea el şti la Bucureşti, în toamna anului 1868.

Cercul *Junimei* se înjghebase de curînd la Iaşi, iar *Convorbirile literare* se străduiau să prindă rădăcini în capitala Moldovei şi nu puteau încă spera să-şi găsească prieteni între cei de la Bucureşti. Aici era însă bine cunoscut prin cîteva lucrări istorice mai mărunte, dar şi prin monografia de valoare literară *Ion-Vodă-cel-Cumplit* (1867) şi prin *Arhiva Istorică a României* (1864—1867) Hasdeu, care-şi cîştigase simpatia prin inteligenţa şi farmecul convorbirilor lui spirituale şi prin începuturile lui de luptă împotriva celor de la *Convorbiri literare,* în fruntea cărora era Titu Maiorescu, unul din cei cu care Hasdeu avusese neînţelegeri încă din 1862, cu prilejul procesului *Micuţei,* nuvela socotită de „profesori" imorală.

Şi, apoi, Hasdeu, neavînd încă o foaie proprie, tronează la *Perseveranţa* lui Candiano Popescu şi la *Ateneul român* al lui V. A. Urechia.

încă din 1860, cînd publică studiul *Perit-au dacii ?,* în *Foiţa de istorie şi literatură,* Hasdeu rămăsese preocupat de problema dacică şi, mergînd pe urmele lui Cantemir, care, cel dintîi, căutase* să arate rămăşiţe dace în limba noastră, voia să pună în relief ce mai subsista în vremurile noastre din poporul al cărui eroism îl exaltase. Eminescu a avut cunoştinţă de producţiile literare şi istorice ale lui Hasdeu, aşa cum avea şi de cele ale lui Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Pelimon, Alecsandri şi ale transilvănenilor preocupaţi de chestiuni lingvistice.

Hasdeu a ţinut, la Ateneul român, conferinţa *Cine au fost dacii ?,* stabilind, pe bază de limbă, tradiţii şi poezie populară, identitatea între daci şi lituanieni. Eminescu ar fi putut să se afle printre ascultătorii conferenţiarului, dar, oricum, a luat sigur cunoştinţă de ce grăise acesta, cel mai tîrziu la sfîrşitul anului, cînd apăru conferinţa în numerele de noiembrie şi decembrie 1868 ale revistei *Familia.*

în susţinerea ideilor lui, Hasdeu aducea ca dovadă şi o doină lituană, pe care-o dă în traducere în versuri :

Pe-al mării mal un munte alb se vede,
Pe albul munte stă stejarul verde ;
M-am dus la el, de jalea mea cuprins,
La pieptul meu cu mare dor l-am strîns ;
Şi i-~am şoptit: stejare, fii-mi părinte,
Al frunzei freamăt tu-l prefă-n cuvinte,
Iar creanga-ţi s-o prefaci în braţ duios :
De dezmierdări orfanul e setos !
Dar vai, tu nu te-nduri a-mi fi un tată,
*Şi trist mă depărtez, *amar plîngînd :*
Nici creanga verde nu e bmţul blînd,
Nici frunza nu e vorba alintată.

Puternicul sentiment al naturii este vădit, orfanul tinde să-şi găsească mîngîierea în contopirea cu acest stejar, al cărui braţ ar trebui să-i cuprindă cu duioşie. Şi totul se petrece pe acest „alb munte", loc al înfrăţirii cu natura şi al deplmel consolări a celui nemîngîiat.

Eminescu, credem, s-a lăsat stăpînit de cuprinsul poetic al doinei lituane şi nu numai stăpînit : trăindu-şi propria lui fantazie, natura din această doină, ca şi aceea din *Mioriţa,* i-a apărut ca mamă a tuturor, la sînul căreia, mai curînd ori mai tîrziu, ne aflăm repaosul de nimica întrerupt. De la această stare de spirit, pînă la a privi muntele alb şi stejarul, de care se reazimă filial orfanul, ca £ alegorie a paradisului liniştii, **nu mai era decît un pas. Eminescu I-a făcut.**

Rămînînd convins pe deplin de tema susţinută de Hasdeu în conferinţă, şi-a însuşit alegoria ca pe un bun dac, deci bun propriu, şi a folosit-o în parte pentru a-şi exprima propria lui sensibilitate. Chiar dacă poezia *Amicului F. I.* este, în prima formă, de prin 1866, se poate admite că n-a căpătat înfăţişarea ei definitivă decît la sfîrşitul anului 1868, cînd Eminescu a cunoscut din *Familia* conferinţa lui Hasdeu. Numai după aceea a trimis *Familiei* poezia, care a şi apărut în nr. 13, din 30 martie/l 1 aprilie 1869.

Contopirea celui ce moare cu natura, reprezentată de arbori şi de nisipul alb, o întîlnim în poezia lituaniană care cîntă moartea fiului lui Kosciusco. In ce priveşte însă doina tradusă de Hasdeu, remarcăm libertatea pe care şi-a luat-o traducătorul, căci „albul munte" este o invenţie proprie, textul folosit avînd „înaltul munte". în adevăr, în *Littauische Volkslieder* (Berlin, 1853) de G.H.F. Nessel- mann, avem şi doina lituană şi traducerea germană. Dăm cele două strofe de la început :

Zwischen Haffs — und Meereswegen Steht ein hoher H ii gel,
Auf dem Berge, auf dem Htigel Steht ein griiner Eichbaum.

Und ich Armer schmamm hinuber,
Hielt mich an ihm feste:
Willst du, Eichbaum, dich verwandeln Nicht in meinen Vater?

Eminescu a luat „albul munte" ca şi cum ar veni nu de la Hasdeu, ci direct din poezia populară lituană, deci „dacă".

O dată ce am pornit pe această cale a lămuririi gîndurilor poetului adolescent, să mergem mai departe şi să înţelegem la ce „alb munte" se putea gîndi Eminescu în legătură cu dacii şi cu sine.

Geograful grec Strabon, în *Geografia* sa, c. VII, cap. 3, scrie despre *Gogaioncm,* muntele sfînt, lăcaş al lui Zamolxe şi al preoţilor lui, şi despre apa, cu acelaşi nume„ care curge la poalele muntelui. Cogaionon se afla, după el„

în mijlocul Daciei şi era în raport cu viaţa religioasă şi cil concepţia despre moarte a geto-dacilor. Strabon recunoaşte în zelul religios o trăsătură caracteristică a poporului get.

Geţii credeau în nemurirea sufletului şi socoteau trupul o piedică numai, menită să se distrugă din momentul morţii. După ei, aspiraţia omului trebuia să fie eliberarea din trup, mai ales prin căderea în luptă, pentru ca astlel sufletul să poată duce o viaţă de zeu alături de Zamolxe. După legendele raportate de Herodot şi de Strabon, marele zeu ar fi fost discipol al lui Pithagora, ar fi avut ca învăţăcei pe vracii pricepuţi în descîntece şi lecuiri, şi pe preoţii care trăiau în asceză. Zamolxe era adorat pe vîrful muntelui, spre el se îndreptau rugăciunile credincioşilor, cînd îşi ridicau braţele spre cer, şi în paradisul lui plin de lumină veneau să ospăteze eroii căzuţi m luptele de pe pămînt. Cogaionon era lăcaşul sfînt, unde-şi avea sihăstria, săpată în stîncă, marele preot, care putea fi cercetat acolo sus numai de către rege. V. Pîrvan, în *Getica,* p. 130—162, ne dă multe informaţii despre credinţele religioase ale acestor îndepărtaţi strămoşi ai noştri.

Un geograf francez, celebru pe vremuri, J. B. Bour- guignon d'Anville (1697—1782), a fost preocupat şi de chestiuni în legătură cu vechea Dacie şi a identificat muntele sfînt cu *Kaszon,* care poate corespunde cu Măgura Caşinului şi cu rîul Caşin de la frontiera Moldovei cu Transilvania. Dar Eminescu, la 18 ani, nu avea cunoştinţe nici despre Strabon şi nici despre geograful francez. El a mers direct la literatura noastră şi a ştiut astfel că muntele sfînt Cogaionon era Ceahlăul sau Pionul, cum îl numise Asachi.

La 1840, la Iaşi, Asachi publicase, în română şi franceză, balada *Dochia şi Traictn*, însoţită de *Itinemriul sau Călăuzul la Pion.* Din Ceahlău izvorăşte Pîrîul Alb şi, aproape de izvor, se află stînca Dochia, înconjurată de stînci mai mici : toate reprezintă pe Zîna Dochia prefăcută în piatră împreună cu turma ei. După tradiţia la care se referă Asachi, Dochia, fiica lui Decebal, ca să nu cadă în mîinile lui Traian, îndrăgostit de ea, se roagă lui Zamolxe s-o prefacă în stîncă :

Traian vine-n astă. ţară,
Şi de-a birui deprins,
Spre Dochia cea fugară Acu mina au întins.
Atunci ea, cu grai fierbinte:
«Zamolxis, o, zeu, striga,
Te giur pe al meu părinte,
Astăzi rog nu mă lăsa».
Cînd întinse a sa mină,
Ca s-o strîngă-n braţ Traian,
De-al ei zeu scutita zînă Se preface-n bolowm.

Părîul Alb se mai numeşte şi Părîul Izvorul Alb şi porneşte chiar din piscul Panaghia, aproape de care este vîrful Dochia, scăldînd poalele împădurite ale Ceahlăului şi vărsîndu-se în Bistriţa, mai jos de Buhalniţa. Cunoscător al regiunii şi al toponimiei, M. Sadoveanu şi-a întitulat *Izvorul Alb* volumul II al romanului *Fraţii Jderi.*

Tradiţia în legătură cu stînca din vîrful Ceahlăului exista, adaptarea ei însă la al doilea război cu Decebal şi la presupusa dragoste a împăratului roman pentru fiica regelui dac poate veni din imaginaţia lui Asachi, care s-a inspirat, probabil, din opera *Norma* de Bellini, cu

libretul de Felice Romani (1831), în care Pollione, proconsulul roman în Galia, apare ca îndrăgostit de Norma, fiica lui Orovero, şeful druizilor. *Norma,* tragedie lirică, în traducerea lui Asachi, apare la Iaşi în 1838.

Nu se poate contesta existența unor tradiții, de care amintește şi Cantemir în *Descrierea Moldovei,* capitolul *Despre munţii şi mineralele Moldovei:* „Muntele cel mai

înalt este Ceahlău, care dacă ar fi fost cunoscut în fabuMicelor vechi, n-ar fi fost mai puţin cunoscut decît Olimpul... La mijlocul lui se vede o statuie foarte veche, înaltă de cinci coţi, care închipuieşte o bătrînă înconjurată de oi, dacă nu mă înşel 20, din a cărei parte firească curge un izvor de apă veşnic... Pe dealurile de prinprejur se văd apoi, întipărite pe stînci, urme de cai, de cîini şi de păsări, nu în alt chip decît parcă ar fi trecut pe acolo cîndva o mare oaste călare. Multe basme povestesc despre dînsele locuitorii, dar ce se potriveşte mai mult cu adevărul despre acele credinţi să cerceteze cercetătorii curioşi de lucrurile naturii."

Eminescu a putut cunoaşte pagina din Cante- mir, ca şi scrierea din 1840 a lui Asachi, pe aceasta din *Lepturariu,* volumul II. Asachi se referă la legenda Dochiei şi-n nuvela istorică *Dragoş* (1867), iar în încercarea dramatică *Turnul Butului* (Iaşi, 1863) explică denumirea dată unei alte stînci cilindrice de pe culmea Ceahlăului.

Legenda Dochiei este versificată şi de Pelimon în naiva lui epopee *Traian în Dacia* (Bucureşti, 1860), unde Ceahlăul este amintit astfel :

Falnic, falnic peste seamă Esteta lui înfăţişare !
Al creaţiei geniu recheamă Cogaion, *frumos şi mare!*
Un muşchiu ca smalţ ce luceşte,
Mii de feţe îl descrie,
De departe se zăreşte Fruntea sa cea cu, mîndrie.

Tema I-a ispitit şi pe Bolintineanu. In 1865, a scris legenda *Dochia,* iar în *Albina Pindului,* din 1868, a publicat epopeea *Trahanida,* împărţită în 12 doine. în *Doina I,* avem descrierea muntelui Cogaionon, ca sălaş al lui Zamolxe şi al altor divinităţi dintr-o Dacie de fantazie.

Dochia, Zamolxe, Ceahlăul stăruiesc în mintea lui Eminescu şi, în diferite epoci ale vieţii lui, apar în *Memento mori,* în *Feciorul de împărat fără de stea,* în planul poemului *Decebal,* în *Strigoii* şi-n alte lucrări. Să conchidem aici că „albul munte", în care aspiră poetul să-şi ducă viaţa de dincolo, este Ceahlăul, sălaş al lui Zamolxe şi al eroilor daci. Şi astfel se explică dorinţa poetului de-a avea în preajmă lira, dar şi de a-i fi fruntea încinsă cu o cunună a biruinţei poetice.

Cum este vorba de un paradis mitic, să ne oprim un moment la această chestiune. în *La Bucovina (Familia,* 14/26 august 1866), Eminescu aminteşte cîntecele din Valhala. în biblioteca lui Aron Pumnul, la Cernăuţi, va fi dat, poate, şi de *Istoria poeziei* de Edgar Quinet, tradusă de G. Sion şi publicată în *Revista Carpaţilor* din Bucureşti, 1860. Dar, cum stăpînea bine limba germană, el putea merge direct şi la lucrarea lui Uhland : *Geschichte der Dichtung und Sage,* unde avem şi descrierea Valhalei (în voi. VII), cu saia ei iluminată, cu acoperişul de aur, cu pereţii pe care erau prinse scuturile eroilor. Eminescu compară, vaierul vîntului cu un cînt din Valhala, şi, în adevăr, intrarea lui Odin în sală este totdeauna însoţită de cîntări armonioase şi de freamătul codrilor şi apelor.

în *Odin şi Poetul,* de prin 1872, care aparţine nu numai altei epoci, dar şi altei stări afective a poetului, nu mai avem doar gîndul la frumuseţile naturii, ci şi aspiraţia spre un înflorit loc de refugiu, în momente de deziluzie şi deznădejde. Poetul îşi găseşte acest refugiu, pe planul ideal al poeziei, a 1 ăturT~3e~eroi "şr~dg"TÎîrtareţi ai eroîimului, sub privirea lui Odin, a zeilor şi a valchiriilor. Această Valhală nu mai este situată în Ceahlău, ci-n adîncul

mării, iar Odin nu este autoritar şi neînduplecat ca Wotan, ci un bătrînel tandru, iar Valchiria nu se mai înfăţişează ca războinica Brunhilda zburînd călare, ci ca o tînără ce reprezintă Fru-

museţea ideală şi consolatoare. Interesant că aici nu mai avem mitul nord-scandinavic pur, ci contaminat cu mitul dacic. In această Valhală se află şi regele Decebal, dovadă că-n 1872, epoca studiilor de început la Berlin, Eminescu a cunoscut şi scrierile lui Jornandes, istoricul got din secolul al Vl-lea, care Socoate că goţii şi geţii au fost acelaşi popor. Zeul Valhalei este Odin, aici identificat cu Zamolxe. După Jornandes, ţara de origine a goto-geţilor a fost Scandinavia, de unde s-au revărsat spre centrul Europei, Dacia şi Dunăre *(De origine actuque Getarum)*.

în încercările de mari poeme ale anului 1872, Eminescu reia tema paradisului dacic din Ceahlău-Pion. Astfel, în *Feciorul de împărat fără de stea* (tipărit de editori sub titlul neadecvat *Povestea magului călător în stele),* avem o fantastică descriere a muntelui :

în munţi ce puternici din codri s-ardică,
Giganţi cu picioare de stînci de granit,
Cu fruntea trăsnită ei norii despică Şi vulturii-n creieri palate-şi
ridică Ş-uimiţi stau în soare privindu-l ţintit.

Acolo prin mini, prin stînci grămădite,
E peştera neagră săhastrului mag ;
Stejari prăvăliţi peste rîuri cumplite Şi stonuri bătrîne cu muşchi coperite;
Încet se cutremur copacii de fag...

Aici, la magul de pe Ceahlău, vine feciorul de împărat ca să-şi afle destinul. Eminescu rămîne fidel celor aflate din studii, şi anume că preotul sfînt al lui Zamolxe nu cobora din munte şi că însuşi regele dac trebuia să urce pînă sus, la sihastru, dacă voia să afle dezlegarea vreunui mister.

în *Memento mori* (tot de prin 1872), Eminescu se lasă cu totul în voia fantaziei poetice, pentru a ne impresiona cu un paradis dacic, imaginat în adîncurile Ceahlăului. Descrierile sînt de pură fantazie, întocmai ca şi interpretarea mitului :

Dar cît ţine răsăritul se înalţ-un munte mare —
El de două ori mai nalt e decît depărtarea-n
soare —
Stîncă urcată pe stîncă, pas cu pas în infinit Pareza se urca — iar fruntea-i, cufundată-n
înălţime,
Abia marginile-arată în albastra-ntunecime : Munte jumătate-n lume — jumătate-n infinit.

Iar în pieptu-acestui munte se arat-o poartă
mare —

Ea : înalt este boltită şi intră-adînc în piatra tare, Iar din pragu-i sînt unite nalte scări de negre

stînci,

Cari duc adînc în valea cea de-iacoliabia văzută Şi-n pădurile umbroase cu^adîncimi necunoscute Şi-n cîmpii unde mii rîuri s-nargintesc plane

şi-adînci.

Pe acea poartă din munte iese zori în coruri

dalbe,

Ridicîndu-se în cerul dimineţii dulci, roz-albe, Pe-iacolo soarele-şi mînă car cu caii arzători, Pe-acolo noaptea răsare blonda lună argintoasă Şi popoarele de stele iese-n roiuri luminoase Şi pe cer se împrăştie ca de aur sfinte flori.

*Zeii Daciei acolo locuiau — p*oarta solară In a oamenilor lume scările de stînci coboară — Şi în verdea-ntunecime a pădurilor s^adun ;*

Şi pe negre stînci trunchiate stan ca-n tron
în verdea lume
Şi din cupe beau auroră cu de neguri albe spume, Pe cînd mii de fluvii albe nasc în umbră şi răsun.

Mitul dacic, sub diferite forme, îl avem şi mai tîrziu, în *Sarmis-Gemenii,* din care Eminescu a smuls şi publicat fragmentul *Rugăciunea unui dac,* dar nicăieri n-a ajuns poetul la o creaţie mai măiestrită decît aceea din *Strigoii* (1876). Fantazia impresionantă creează într-o măreţie care atinge sublimul. Cînd Arald, în disperare că i-a murit soţia, prinţesa dunăreană, vrea s-o readucă la viaţă recurgînd la puterile magice, urcă Ceahlăul şi caută sălaşul magului lui Odin-Zamolxe :

Ajuns-a el La poala de codru-n munţii vechi, Izvoară vii murmură şi s\altă de sub piatră,
Colo cenuşa sură în părăsita vatră, în codrii-yadînci căţelul pămîntului tot latră,
Lătrat cu glas de zimbru răsună în urechi.

Pe-un jilţ tăiat în stîncă stă ţapăn, palid, drept, Cu cîrja lui în mînă, preotul cel păgîn ;
De~un veac el şade astfel — de maarte-uitat
bătrîn,
în plete-i creşte muşchiul şi muşchi pe a lui sîn, Barba^n pămînt i^ajunge şi genele la piept...

Aici se petrec practicile magice, în urma cărora Maria revine noaptea printre cei vii, dar îmbrăţişarea ei face şi din Arald un strigoi. Călătoria fantastică pe care-o tac amîndoi, cînd sînt surprinşi de cîntecul cocoşului şi de zorii zilei, îi îndreaptă spre Ceahlău, în pereţii căruia pătrund maiestuos, spre a se pierde pentru totdeauna :

Porneşte vijelia adîncu-i cînt de jale,
Cînd ei soseau alături pe cai încremeniţi,
Cu genele lăsate pe ochi păinjeniţi —
Frumoşi erau şi astfel de moarte logodiţi —
Şi-n două laturi templul deschise-a lui partale.

Călări ei intră-nuntru şi porţile recad;
Pe veci pieriră-n noaptea măreţului mormînt. în sunete din urmă pătrunde-n fire cînt, Jelind-o pe crăiasa cu chip frumos şi sfînt, Pe-Arald, copilul rege al codrilor de brad.

Eminescu a folosit mitologia scandinavă şi dacă spre a-şi dezvolta tema poetică din *Strigoii,* dar este necesar să adăugăm că şi aici, ca şi-n tratarea poetică a legendei Dochiei, el este sub influenţa lui Asachi. Acesta a scris o baladă, *Turnul lui Butu,* despre care mărturiseşte singur că este o imitaţie după *Lenore* de Biirger. Dar a mai scris şi o dramă, *Turnul Butului* (1863), cu un deznodămînt care trebuie să ne reţină atenţia. Butu

revine pe pămînt sub formă de strigoi şi goneşte călare cu Ana spre Ceahlău-Pion. Iată şi lămuririle scenice ale lui Asachi : „Scena se preface în veduta muntelui Pion. Butu ia pe Ana în braţe şi, deodată, se vede el călare, ţiind în braţe pe Ana, în curs repede aler- gînd spre munte în miezul fulgerelor şi a lucoarei de curcubeu." Aici a aflat Eminescu sugestie pentru finalul atît de impresionant al poemului său.

Amintim aici şi că *Mai am un singur dor,* înainte de-a ajunge la variantele bine cunoscute şi care îşi au fiecare individualitatea şi frumuseţea literară, în una din ciorne poartă titlul *Dorinţa unui dac,* dacul fiind, bineînţeles, însuşi poetul, care, ca sensibilitate, apare asemănător cu ţăranul păstor din *Moriţa.*

***Mai am un singur dor* a dat mult de muncă istoricilor literari. Multe cercetări au căutat să pună în evidenţă izvoarele străine ale poeziei, mai îndepărtate ori mai apropiate. N. I. Apostolescu, în *Uinfltience des romantiques fran- qais sur la poesie roumame,* găseşte în poezia lui Eminescu**

o combinare de motive din Ronsard şi din Paul Bourget. Textele citate sînt însă atît de îndepărtate de sensibilitatea şi armonia eminesciană, încît putem primi ca definitivă pagina de critică a lui Ibrăileanu, în *Studii litemre,* cap. *„Mai am un singur dor“ este o compilaţie ?* Asemănarea stabilită de Delavrancea între poezia lui Eminescu şi *Timon din Atena* de Shakespeare se reduce la faptul că în amîndouă este vorba de un mormînt la marginea mării. Adevărul însă este că Eminescu în tinereţe a început traducerea în româneşte a piesei lui Shakespeare.

S-au făcut apropieri şi de poezia antică latină.

S-ar putea lua în considerare numai articolul lui C. Balmuş : *Cîteva note despre Propertius şi Eminescu,* în *Viaţa românească,* din mai-iunie 1928. Poezia citată pare să-şi fi avut ecou în elegia lui Eminescu : „...nu vreau ca-n urma mea să fie-atunci purtate-n lung cortegiu măştile străbunilor şi nici trîmbiţa să nu-mi sune-n van a jale, şi nici să mi se aştearnă un pat de fildeş..."

Barbu Lăzăreanu *(Cu privire la Eminescu,* IV), Radu Manoliu (*Izvoarele motivelor...,* în *Preocupări literare,* mai 1936) şi Perpessicius (în ed. Eminescu, voi. III, p. 231 şi urmat.) pun problema unei influenţe a baladei *Vîrful cu dor* de Carmen Sylva, tradusă de Eminescu în toamna 1878.

Fapt necontestat este că *Mai am un singur dor* şi *Vîrful cu dor* au un izvor comun în ce priveşte sentimentul naturii : *Moriţa.* Aşadar nu trebuie să căutăm în *Vîrful cu dor,* în raport cu poezia lui Eminescu, ceea ce poetul din popor a exprimat cu mai mult talent şi cu mai adîncă sensibilitate.

Apoi, pentru stabilirea unor puncte de asemă- nare, trebuie să avem 1
n~vedereTextuFgerman, nu traducerea
i lui Eminescu. Cercetarea în această direcţie duce la obser-
Vvaţii pe care le înscriem aici.

Balada *Vîrful cu dor,* sub forma ei dramatică şi cu muzica de Zdislaw Lubicz,

s-a reprezentat în ianuarie 1879, dar, lucru pe care editorii lui Eminescu nu-l cunosc, a fost şi tipărită în 1879, la Tip. Curţii, proprietar F. Gobl, 12 — Pasajul român, sub pseudonimul F. de Laroc, şi se află şi la Biblioteca Academiei Române. Lucrarea cuprinde, în stînga, textul românesc de M. E-scu, iar în dreapta textul german. La sfîrşit se dă şi traducerea în italiană de L. F. Paganini.

în *Românul* din 27 ianuarie 1879 a apărut o dare de seamă despre reprezentaţie, nesemnată, dar scrisă desigur de cronicarul obişnuit al foii, Fr. Dame. Iată ce se spune despre traducere: „Dacă traducătorul, d. E-scu, a ţinut a fi original, poate să fie sigur că a reuşit; dar este originalitate şi originalitate ; aceea a traducătorului *Vîrfului cu dor* a constat în a nimici, prin forme neuzitate şi prin- tr-o versificaţie nemaipomenită, toate graţiile naive ale textului german... textul românesc nu dă nici o idee despre opera originală. Se zice că traducerea italiană, de care s-au servit ieri seara artiştii operei italiene, e mult mai bună.“

Critica lui Fr. Dame este, evident, o vestejire a muncii literare de traducător, pe care Eminescu, trebuie să credem, n-o va fi făcut cu prea multă plăcere. Noi vom scoate însă din această critică o concluzie logică : nu avem a face cu o traducere fidelă, ci cu o prefacere a originalului în aşa fel, încît a putut să pară recenzentului Dame o lucrare nouă, aparţinînd lui M. E-scu.

***Binele public* din 29 ianuarie este nemulţumit de punerea în scenă şi de costume. Remarcă, de asemenea, că nu s-a urmat în lucrare tradiţia, aşa cum e prinsă într-o baladă**

populară, din care ziarul şi citează un fragment. *Timpul* din 1 februarie reproduce versurile şi le însoţeşte cu nota :

„Balada aceasta, dacă va fi existat întreagă, nu e cuprinsă nici în culegerea Iui Alecsandri, nici în altele mai nouă.“ Adăugăm că nici nu putea fi cuprinsă în vreo culegere cunoscută, căci este o simplă contrafacere. Pleacă, întocmai ca şi *Vîrful cu dor* în întregime, de la povestirea lui Stoica-vodă, înregistrată de Vaillant în *La Românie,* voi. III, p. 297 şi următ., Paris, 1844.

întipărirea eminesciană, în traducere, este vădită. Poetul doreşte ca aproape de mormînt să-i fie codrul, iar păstorul din *Vîrful cu dor* moare chiar în plin munte, în mijlocul codrului. Codrul însă este întîlnit în poezia eminesciană atît de des. Şi-n *Din străinătate (Familia,* iunie 1866) avem dragostea de „a codrului tenebră". Şi apoi „codrul-frate cu românul" este o temă frecventă a poeziei noastre populare.

în poezia lui Eminescu, toamna ia parte la jale şi face să şoptească frunzişul.în *Vîrful cu dor:*

Ihm ist sein Sohn geraubt,
Er seufzet und schweiget Und klaget und neiget In
bitt'rem Weh das Haupt.

în traducerea Iui Eminescu :

Văzînd în maarte-ntins Copilul său veşted,
Se-nchină din creştet,
De-un mut amar cuprins.

Cuvîntul „creştet" din *Mai am un singur dor* arecorespunzător pe *„Haupt"* din baladă, dar „copilul său veşted" şi rima „creştet-veşted" sînt creaţii eminesciene. Nu

Eminescu s-a apropiat de baladă, ci balada ca expresie a fost tălmăcită eminescian.

în poezia lui Eminescu avem şi „talanga", căreia îi corespunde în baladă *„der Schafe Glocklein"*. Dar pînă şi-n lucrarea de adolescenţă *Geniu pustiu* avem amintit acest element atît de caracteristic vieţii pastorale de la noi, şi nu avea să fie cunoscut de Eminescu dintr-o baladă germană, în *Mai am un singur dor,* această strofă :

Cum n-oi mai fi pribeag De-atunci înainte,
M-or troieni cu drag Aduceri-aminte.

în textul german al baladei :

Mein Herze das banget Nach meiner Braut Und
boffet und banget An jedem Laut.

în traducerea lui Eminescu :

Căci grijă ea duce De cine-i e drag,
Speranţa, s-atîrnă De-un zvon pribeag.

După cum se vede, „pribeag este o interpretare eminesciană a textului german, iar rima „pribeag-drag" este o creaţie a poetului nostru. Nu avem influenţă a baladei asupra lui Eminescu, ci o eminescianizare a textului german prin traducerea în limba română.**

Apropierile de idee şi expresie se pot încă face între *Mai am un singur dor* şi unele producţii literare străine. Vom da două exemple :

?4

Se ştie că opera lui Byron a fost cunoscută bine de către Eminescu. Primele cunoştinţe îi vor fi venit prin traducerile lui Eliade şi C. A. Rosetti, cu largă răspîndirc în vremea lor. Poezia lui Eminescu poate fi comparată cu *Euthamsia,* pe care a tradus-o şi Eliade *(Din operele lui Lord Byron,* t. II, Buc. 1839). Dăm aici numai partea de la-nceput :

„Cînd timpul îmi va aduce mai curînd sau mai tîrziu somnul fără visuri ce închide ochii acelora ce nu mai sînt, zeu al uitării, putea-vei tu închide blîndele-ţi aripe asupra patului meu de moarte !

Nici un amic, nici un moştenitor să nu-mi vie a plînge sau a dori lovitura ce mă va ameninţa ; nici o frumuseţe cu părul despletit să nu-mi vie a simţi sau a se preface o durere de bunăcuviinţă !

Voi să intru în tăcere de mormînt, fără să fiu însoţit de lacrămi oficioase ; nu voi să tulbur a nimului bucurie, nici să inspir temeri amicilor."

Nu se poate nega asemănarea tematică. Textul englez cuprinde strofe de cîte patru versuri iambice. Eminescu a alternat cu măiestrie versul iambic cu cel amfibrahic, dar, ca armonie duioasă, a rămas apropiat de Byron. Iată ca exemplu strofa 2 :

No band of friends or heirs be there
To weep, or wish, the coming blow :

No maiden, with dishevelled hair,

Xo feel, or feign, decorous moe...

Gh. Bogdan-Duică, în *Buletinul M. Eminescu,* nr. 2, din 1930, înscrie date interesante : Chibici-Rîvneanul şi Eminescu, în cursul unei plimbări pe bulevard, prin faţa Cişmigiului, spre liceul Lazăr, au întîlnit o trupă de cîntăreţi tirolezi, şi una dintre cîntăreţe a început deodată un cîntec :

Und wenn ich einmal ştirb...

Eminescu a ascultat gînditor, iar cîteva zile după aceea i-a recitat prietenului : „Şi cînd voi fi pămînt..." S-ar putea ca Chibici-Rîvneanul, neaducîndu-şi aminte exact textul german auzit, să fi tradus după Eminescu versul amintit mai sus, însă faptul relatat lui Bogdan-Duică — xntîlnirea cu trupa tiroleză şi auzirea unui cîntec — are o bază reală. Cîntecul auzit poate fi cel din *Meineidbauer (Sperjurul),* piesa din 1872 a scriitorului vienez Ludwig An- zengruber (1839—1889). Un tînăr năpăstuit în drepturile lui la moştenire rătăceşte prin străini şi, ajuns în boală şi mizerie, se-ntoarce acasă, lîngă sora lui, şi, presimţindu-şi moartea aproape, o roagă să-i cînte versurile care-i înduioşau pe amîndoi în copilărie. Şi sora îi cîntă :

Dos mar mein letzter Wunsch,
Gib nur die G'wahr,
Lass mich in der Heimat sterb'n Himmlicher Herr.

Gruner Turin, blauc Berg',
Du dunkler Sec,
Euch mocht' ich noch mal seh'n Bevor ich geh'.

Mocht sterb'n in Elternhiitt
Dass noch bewusst
Ich mein' Kopf legen kann An d'liebste Brust

Dass mir die liebste Hand D' Augen druckt zu,
B'hiit dich Gott, Heimatland,
Ich geh' zur Ruh'.

Tema este apropiată, fără să fie tragic-dureroasă ca la Eminescu. Dacă acesta este cîntecul auzit de la tirolezi,
F.minescu a reţinut mai degrabă muzica lui duioasă decît cuvintele şi imaginile.

Valhala geto-dacică îşi află loc pînă şi-n *Luceafărul :*

Colo-n palate de mărgean
Te-oi duce veacuri multe...

Este tocmai paradisul din adîncul mărilor, pe care poetul îl descrie cu multă imaginaţie în *Odin şi Poetul.* Fata de împărat însăşi n-ar fi acolo decît zîna „subţire ca întruparea unui crin", care ar aduce mîngîiere poetului dezgustat de lumea pămînteană.

Ne vom opri însă la strofele din urmă ale *Luceafărului,* acestea meritînd o discuţie pe care o socotim folositoare.

Semnificaţia poemului prezintă un interes cu totul deosebit. Eminescu însuşi a lăsat într-un caiet o însemnare în legătură cu povestea binecunoscută înscrisă de germanul Kunisch : „Mi s-a părut că soarta Luceafărului din poveste seamănă mult cu soarta geniului pe pămînt, şi i-am dat acest înţeles alegoric" (Ms. 2275 B., fol. 56).

între basmul lui Kuniscli, din lucrarea *Bukarest und Stambul. Skizzen aus Ungarn, Rumänien und der Tiirkei,* Berlin 1861, şi *Luceafărul* se află poemul versificat *Fata în grădina, de aur.* Şi aici avem un nemuritor — zmeul —, care se-ndrăgosteşte de o copilă

frumoasă şi ar vrea s-o ducă în lumea lui de eternă primăvară, în grădinile apropiate de soare. Fata însă îi dă acest răspuns :

O, ***geniu mîndru, tu nu eşti de mine,***
De-a ta privire ochii mei mă dor,
Sîngele meu s-ar stoarce chiar din vine,
Căci m-\ar usca teribilu-ţi amor.
Curind s-ar stinge viaţa mea, străine,
Cînd tu m-ai duce-n ceruri lîngă sori,
Frumos eşti, dară a ta nemurire Fiinţei trecătoare e pieire.

Geniul are aici numai înţelesul de duh mai presus de oameni, duh intermediar între divinitate şi lumea pămînteană. La adevăratul sens alegoric al basmului, Eminescu ajunge numai o dată cu *Luceafărul.*

Strofele suprimate din textele de tranziţie, spre a se ajunge la forma definitivă, arată şi geniul la care se gîndise Eminescu : Buddha, Plato, Orpheu. Săvîrşind suprimarea unor strofe cu aluzie la aceştia, Eminescu s-a apropiat de semnificaţia adevărată, geniul fiind însăşi persoana sa proprie şi, totodată, geniul în general.

In *Despre «Luceafărul» lui Eminescu,* Braşov, 1925, Gh. Bogdan-Duică stabileşte o apropiere între Gior- dano Bruno şi poetul român, ceea ce are deplină justificare, căci, în legătură cu *Luceafărul,* mai avem o însemnare a lui Eminescu în Ms. 2257, fol. 429 v. : „Legenda Luceafărului (modificată şi cu mult schimbat sfîrşitul *â la* Giordano Bruno)". Bogdan-Duică îşi fixează atenţia asupra setei de libertate din *De Vlnf 'mito, universo e mondi,* citează şi faimosul sonet al lui Bruno *E chi mi impenna,* dar, cu aceasta, nu se lămureşte nota lui Eminescu. La sfîrşitul *Luceafărului,* nu avem sete de libertate, ci stoica resemnare a geniului care înţelege că fericirea, norocul__au legătură numai_cu condiţia umană. Geniul este condamnat la izolarea într-o sferă aparte de creaţie chiar prin însăşi superioritatea lui.

" ' Pentru sfîrşitul *„â la* Giornado Bruno" trimitem

la *Aforismele* lui Schopenhauer : „Tot aşa cugeta Giordano Bruno : *Tanti uomini che in terra hanno voluto gustare vita celeste, dissero con una voce: ecce elongavi fugiens et rmtnsi in solitudine*" („Atîţia oameni din cei ce au vrut să guste pe

2S

pămînt viaţa cerească au zis într-un glas : iacă, m-am depărtat fugind şi am rămas în singurătate") (v. trad. Maio- rescu, Buc., 1921, p. 271).

Dar de la sfîrşitul povestirii *Fata în grădina de aur* la strofa finală din *Luceafărul* este o mare evoluţie. Iată versurile din povestire :

Cu faţa tristă le privi în urmă Şi^ntinde mîna cu dup-orice-i
dus. în fundul lumii, unde apa scurmă Al mării sîn, acoho
ar fi dus,
Dacă-l iubea... Acuma plînsu-şi curmă:
„Fiţi fericiţi — cu glasu-i stins a spus —
Atît de fericiţi, cît viaţa toată
Un *chin s-iaveţi:* De-a nu muri deodată !

Pînă la capăt, zmeul rămîne pe tărîmul dragostei \ omeneşti, cu plînsete, cu regrete, cu viziuni ale unei vieţi 3e plăceri Într-O lufrîe aparte. Şi cîîvmtele din urmă sînt o I binecuvîntare pur omenească *:* cei cFoTindrăgostiţi să-şi tră- / iască iubirea pămînteană şi aceasta să fie umbrită numai de grija, esenţial omenească, anume că s-ar .-«putea să nu moară \ amîndoi în aceeaşi clipă. în cuvintele zmeului este înţelesul 1 cererii lui Philemon către Jupiter, în *Philemon şi Baucis,* din. *Metamorfozele* lui Ovidiu :

„...şi fiindcă ne-am dus anii în deplină înţelegere, să ne ia aceeaşi oră pe amîndoi, ca să nu văd mormîntul soaţei mele şi nici să nu fiu pus în groapă de ea."

Dar strofa finală din *Luceafărul* poate fi inter- pretată numai ca exprimînd atitudinea faţă ăe iubire ? Lu- ceafărul se ridică din sfera simţurilor, „cercul strîmt", în sfera lui ideală, *dar nu ca să iubească în mod ideal.* „Lumea[1]' lui nu mai este aceea a iubirii în înţelesul fie şi ideal al acesteia. Platon a comparat sufletul omenesc cu un echipaj la care sînt mhămaţi~doi cai : cutezanţa şi pofta, minaţi

de vizitiul care este : raţiunea. Dacă aplicăm Luceafărului această comparaţie, la el raţiunea a scăpat cîtva timp frî- iele, aşa că unul din cai — pofta — I-a abătut de la calea cea bună. De îndată ce raţiunea şi-a reluat conducerea, ca~ /iul cel frumos — cutezanţa — I-a readus pe calea înţelep- Vciunii, binelui, frumosului şi i-a redat armonia sufletească.

„Lumea" Luceafărului este aceea a divinităţii din care a emanat geniul. „Rece“ însemnează sustras oricărei pasiuni pentru ceea ce-i muritor şi trecător. Pentru „nemuritor" adevăratul înţeles din *Luceafărul* ni-l dă Platon în dialoguri — şi ştim că Eminescu încă din tinereţe a căutat să ie pătrundă în toată adîncimea : la nemurire se participă prin crearea frumosului după trup şi spirit. în *Timaios* se spune că devii muritor, pe cît este cu putinţă, dacă te laşi stăpînit de pasiuni. Dimpotrivă, ajungi la fericirea supremă şi participi la nemurire, pe cît este îngăduit fiinţei noastre, prin dragoste de ştiinţă şi adevăr, prin gîndire nemuritoare şi prin cultivare a ceea ce este "divin în noi. *TnCratylos* se spune concis : „cînd îşi încHeie viaţa un om de bine, mare este partea lui de onoare şi devine *daimon,* numit astfel datorită înţelepciunii lui. Şi mă alătur şi eu acestei idei, că oricine va fi fost un om de bine este o fiinţă supraomenească, o fiinţă demonică, şi în timpul vieţii şi după moarte, şi că pe drept cuvînt a fost socotit *daimon*

în privinţa acestei strofe finale, D. Caracostea, în *Arta cuvîntului la Eminescu,* susţine că înţelesul ei s-a micşorat, s-a deformat chiar prin faptul că au fost excluse cele trei strofe din redacţia poemului, aşa cum apăruse în *Almanahul Societăţii Academice România Jună din* Viena„ aprilie 1883, şi-n *Convorbiri literare,* din august acelaşi an. După D. Caracostea, tocmai cele trei strofe excluse dau geniului „o afirmare supremă", altfel strofa finală ne arată" o genialitate „în izolare", „lipsită de demnitate creatoare"'.

Interpretarea nu ni se pare justă. Geniul, ca expresie superioară a naturii, este un creator. Că poate crea ideal — ca înţelepciune, frumos ori faptă — este adevărat, dar că n-ar crea însemnează o negare a propriei lui esenţialităţi. Greşeala lui D. Caracostea este de^ă interpreta strofa finală numai ca expresie a erotismului şi de-a opune astfel erotismul eroismului pe care-l află în strofele eliminate.

Dar D. Caracostea ajunge şi la altă concluzie cu totul bizară, şiănume că Maiorescu a eliminat cele~~trei strofe .pentru ca poemul să rămînă în acord cu concepţia schopenhauerianâ a geniului ! Am fimţeleiTca Maiorescu să intervină pentru a ridica *Luceafărul* în valoare estetică, lucru care, credem, nu era absolut necesar, dar să facă numai probă de sectarism schopenhauerian, nu mai înţelegem. Şi apoi, cînd toate acestea ? în 1883, cînd Maiorescu se afla în alt stadiu de gîndire şi era din plin adeptul evoluţionismului lui Spencer !

Fapt este că poemul a fost citit *în întregime* la *Junimea* încă din 1882, că a fost tradus în întregime de Mite Kremnitz şi că a apărut în întregime în *Almanah* şi în *Convorbiri literare.* Deşi apare în *Convorbiri* numai după îmbolnăvirea poetului, îşi păstrează forma din *Almanah,* fiindcă numai aceasta era cunoscută. Eliminarea pasajului se constată o dată cu ediţia I Maiorescu, pregătită de acesta, după cercetarea manuscriselor, în septembrie-decembrie 1883. S-ar putea admite o suprimare făcută de Maiorescu, într-un poem cunoscut de toţi în întregimea lui, gest cel puţin imprudent din partea criticului, dar tot aşa putem admite şi că, în cercetarea manuscriselor pentru alcătuirea ediţiei din decembrie 1883, Maiorescu va fi dat peste un text al *Luceafărului,* corectat de autor pînă în iunie 1883 şi poate chiar înainte ca poemul întreg să fi apărut în *Almanah.*

Chestiunea nu se poate lămuri decît dacă vor apărea noi documente convingătoare. Pînă atunci însă, ră-

mînînd totuşi în domeniul supoziţiilor, se pot pune probleme în legătură cu frămîntarea intelectuală' a~unul om care nu numai că a fost un mare artist ^r^uvîntului.ᵣ dar a avut şi~ o cultură ca puţini din vremea lui.

în *Epigonii* se află versul :

Moartea succede vieţii, viaţa succede la mo<arte. Gîndul exprimat de poet este în acord cu tema întreagă din partea a Il-a a poeziei, aşa că nu face impresia de ceva străin, totuşi Eminescu s-a simţit dator să-i pună între_S£ainele citării. Cercetările minuţioase ale lui Bogdan- Duică au dus la găsirea următorului text în *Intmduction a l'histoire du Bouddhisme indien* de Eugene Burnouf (Paris, 1844) : „*Cette opinion c'est que le monde visible est dans un perpetuei changement; que la mort succede â la vie, et la vie ă La mort."*

în *Mmeşanu,* versiunea 1876, citim :

O, *Satan, geniu mîndru, etern al disperării,*
Cu geamătul tău aspru ca murmurele mării... Pricep acum zîmbirea ta tristă,
vorb-amară :
„Că tot ce e în lume e vrednic ca să piară !"

Şi de data aceasta avem un citat, iar izvorul este *Faust,* p. I, *Camera de studiu :*

Ich bin der Geist, der stets verneint!
Und das mit Recht; denn alles was entsteht,
Ist wert, dass es zugrunde geht...

în O, *adevăr sublime,* aceste versuri :
O, *diplomaţi cu graiul politicos şi sec,*
Lumea cea pingelită o duceţi de urechi, îmi place axiomul cel tacit, jiinţi
spurcate : popoarele există spre_ji_J^înjeLate !

Axiomul, la care face aluzie poetul este : „*rrrnn- dus vuit decipi, ergo decipiatur".* îl cunoştea din *Pensees de Monsieur le comte d'Oxenstiern,* cap. *Comedia cea de obşte,* pe care-l aflăm şi copiat în Ms. 2307, fol. 4—5, după
o traducere din 1790. Dictonul este tradus astfel : „Lumea vrea să se înşale, înşele-se dar..."

Constatăm deci la poet o onestitate intelectuală care îl face să delimiteze ceea ce este a lui de ceea ce-i vine din cărţile studiate.

în poemul *Memento mori,* avem evocată şi dramatica moarte a lui Decebal şi a tovarăşilor lui de luptă. Episodul îşi are o redacţie şi-n Ms. 2259, fol. 93—94, din care citäm următoarea strofă :

Şi-n cetatea cea zidită din a stîncei coaste sure, Ce se vede — un vis de piatră
ridicat dintr-o
pădure —
Decebal şi-adună capii în castelul lui domnesc Şi se pun la masa morţii. C-<o

privire cruntă,

bravă,

Toarnă-n ţestele de duşman vin şi peste el otravă, Au dat foc cetăţii mîndre şi din cmnii ei ciocnesc...

Tocmai comparaţia cetăţii cu „un vis de piatră" lipseşte din redacţia întreagă a poemului, şi putem explica şi pricina. într-o celebră poezie a lui Baudelaire, *La Beaute,* avem aceste versuri :

Je suis belle, o mortels, comme un reve de pierre, Et mon sein, ou chacun s'est meurtri tour â tour Est fait pour inspirer au poete un amour Eternei et muet ainsi que la matiere...

Imaginea lui Baudelaire este excepţională şi, chiar dacă lui Eminescu i-a răsărit de la sine sub pană la

m

improvizarea unei ciorne, un scrupul de conştiinţă, demn de laudă, I-a făcut să nu utilizeze în poem o podoabă care venea din spiritul creator al altuia. Imaginea însă n-a fost uitată şi, prin tainica muncă a creaţiei, s-a ajuns la ceva nou, care-i numai al lui Eminescu :

De pe-arcade negre, nalte, ce molatec
se-nmormîntă
In a Dunării lungi valuri ce vuiesc şi se
frămînta,
Trece-un pod, un gînd de piatră repezit din
mc in mc.

Genialul Apolodor din Damasc merita asemenea versuri.

Este, aşadar, la Eminescu, o stare sufletească pe care trebuie s-o luăm în considerare. Avem în el un creator care nu-şi pierde nici o clipă simţul critic şi acesta îi impune să mărturisească aceea ce nu este al lui şi să elimine aceea ce ar apărea ca înfrumuseţare cu flori străine. Avînd în vedere aceste constatări, să cercetăm pasajele eliminate din *Luceafărul,* ediţia Maiorescu.

Strofa :

Ei numai doar durează-n vînt Deşerte idealuri —
Cînd valuri află un mormînt,
Răsar în urmă valuri

a fost eliminată, deoarece urmează după ea alta, care exprimă mult mai frumos şi mai original aceeaşi idee :

Ei doar au stele cu noroc Şi prigoniri de soarte,
N-oi nu avem nici timp, nici loc,
Şi nu cunoaştem moarte.

Şi-i precedată de două versuri care o fac inutilă :

Dar piară oamenii cu toţi,
5-ior *naşte iarăşi oameni.*

Pasajul pus în adevăr în discuţie este cel care s-ar încadra după v. 318 din ed. Maiorescu :

Cere-mi cuvîntul meu de-ntăi,
Să-ţi dau înţelepciune.

Vrei să dau glas acelei guri Ca dup-a ei cîntare
Să se ia munţii cu păduri Şi i n s u l e l e m a r e ?

Vrei poate-n faptă să arăţi Dreptate şi tărie ?
7'i-aş da pămîntul în bucăţi Să-I faci împărăţie.

Iţi dau catarg lîngă catarg,
Oştiri spre a străbate
Pămîntu-n lung şi marea-n Larg,
Dar moartea nu se poate...

Este Tatăl ceresc care vorbeşte, iar „cuvîntul de-ntăi" nu poate fi decît Logosul evanghelic : „La început a fost Cuvîntul." Aşadar Tatăl poate să acorde Luceafărului atribute de-ale Logosului, dar nu-i poate acorda moartea/

Felul cum se desfăşoară această convorbire a Tatălui cu Luceafărul este un ecou din *Manfred* de Byron. Spiritele propun lui Manfred să-i dea anumite avantaje, dar eroul byronian rămîne la singurul lucru pe care-l vrea : uitarea. Dăm pasajul care ne interesează, după traducerea lui C. A. Rosetti (1843) :

C ***î t e ş a p t e d u h u r i***

Ocean, pămînt şi aer,
Noapte, munţi, vînt, steaua ta,
La porunca-ţi şi dorinţa-ţi Sînt acum, o, fiu de' l u t !
După cerere-ţi nainte-ţi Asie duhuri iată s î n t :
Ce vrei dar cu noi acuma,
Spune, fiu de muritor !

***M a n f r e d* Uitarea...**

D u h u l î n t î i

Căror lucruri ? — a ce — şi pentru ce ?

M an f r e d

De ceea ce e-n mine, puteţi citi aci —
Voi asta o cunoaşteţi, eu nu poci s-o descriu.

D u h u l

Noi nu putem da ţie decît ce stăpînim ;
Tu cere stăpînire, mulţime de supuşi,
Putere pe pămînturi, o parte sau şi tot,
Sau cere semn cu care să poţi a controla Întinsele
— elemente pe care stăpînim —
In parte şi chiar toate, acestea ţi le dăm.

M an f r c d

Uitarea, zic, uitarea — să uit aş vrea tot Aceea ce e-
n mine, — aceasta ce v-o cer, Voi nu puteţi 5-0
smulgeţi din naltele crăii Pe care cu atîta belşug mi
le-nchinaţi ?

De altă parte, Tatăl este gata să acorde Luceafărului atribute ale puterii divine, sensuri ale Logosului, aşa cum acesta este interpretat de Faust, în partea I, scena *Stu- dierzimmer.* Dăm pasajul în traducerea Lucian Blaga (1955) :

Stă scris : La început a fost **Cuvîntul.**
Mă şi opresc — cine m^ajută să fac pasul!
Cuvîntul ? ***— Nu pot să-i preţuiesc aşa de m u l t !***
Altfel v\a trebui să-i tălmăcesc
Dacă de spirit eu ascult!
Stă scris : La început a fost **Ideea.**
Dar cîntăreşte bine-întîiul rînd,
Ca pana să nu fugă, slove goale laşternînd.
Ideea *e ce-nfăptuieşte şi creează totul ?*
Ar trebui să scriu : La început a fost **Puterea.**
Dar iată că scriind sînt îndemnat
Să nu fac nici aici popasul.
Din ce adîncuri vine şoapta ?
Mi^ajută duhul şi-mi dă sfat.
La început voi pune **Fapta.**

Atributelor : ***das Wort*** **(Cuvîntul),** ***der Sinn*** **(Ideea),** ***die Kraft*** **(Puterea),** ***die Lat*** **(Fapta), pe care le discută Faust, le corespund în versurile lui Eminescu :** ***Înţelepciune, glas, tărie*** **şi**

amplificarea într-o strofă a ceea ce se poate numi *fapta,* toate referindu-se la „cuvîntul de-ntăi".

Avem deci a face cu un ecou livresc, care îndreaptă atenţia spre opere binecunoscute, iar cei de la *Convorbiri literare* cunoşteau şi pe Byron şi pe Goethe. întregul pasaj nu cadrează cu înfăţişarea de basm a poemului, care aduce la unitate atîtea elemente, îndeosebi populare, şi, ca idee şi expresie, nu fuzionează desăvîrşit cu concepţia, aşa cum se întîmplă în *Scrisoarea 1, Scrisoarea IV, Cu mîne zilele-ţi adaogi, Glossa,* care au totuşi elemente de gîndire venite din izvoare care au putut fi identificate. Putem deci

presupune şi că, fie datorită simţului său autocritic, fie că vreun colaborator de la *Convorbiri literare* îi va fi atras atenţia, Eminescu putea ajunge la o hotărîre în privinţa .strofelor în discuţie.

Ceea ce trebuie să avem în vedere este că *Luceafărul,* şi cu cele trei strofe şi fără de ele, îşi păstrează semnificaţia şi rămîne una dintre cele mai strălucite realizări din poezia noastră. Cum nu există încă date hotărîtoare, atitudinea editorilor nu poate fi aceea a punerii faţă în faţă a unui împricinat — Maiorescu — şi a unei victime — Eminescu. Ţinuta justă trebuie să cuprindă onestitate intelectuală şi dorinţa ca, în rîvna de-a se ajunge la o ediţie definitivă, să facem cît mai bine cu putinţă.

1 II I

Cînd privesc zilele de-aur ?-
a scripturelor române

Data de 15 august 1870, cînd apare poezia *Epigonii* în *Convorbiri literare,* trebuie reţinută de istoria noastră literară, căci acum Eminescu se relevă ca poet deosebit de tot ce publicase pînă atunci în *Familia.*

Titlul îi va fi venit în minte cu un sens mult mai cuprinzător decît acel cunoscut din *Mythologie fiir Nichtstudierende* a lui G. Reinbeck, unde se arată că termenul de „epigoni" fusese aplicat fiilor celor şapte şefi morţi în faţa Tebei. înţelesul cuvîntului, în poezia lui Eminescu, dă pe faţă buna cunoaştere a limbii germane, după cum remarcă Anghel Demetriescu : „numai în germană acest cuvînt însemnează «om care din lipsă de facultăţi creatoare se mărgineşte a răspîndi şi a prelucra ideile predecesorilor săi care au făcut *epocă, imitator*»" (M. Eminescu, studiu, în *Literatură şi artă română,* din 25 iulie—25 septembrie 1903, p. 366).

Cu acelaşi înţeles I-a folosit Cari Immermann în romanul *Die Epigonen,* unde pune faţă în faţă cu trecutul epoca de după războiul de eliberare : *„Es ist die Zeit der bohlen Meinungen und der leeren Herzen, die Zeit des Scheins und der Heuchelei, der Phantasterei und des Muc- kertums. Das Gefiihl fiir Grosse ist den şaten, oberflachlichen Menschen der Reaktion*

abhanden gekommen. Kein grosser llauch durchbebt diese Zeit, die keine Uberzeugungen, sun- dern nur noch Ansichten. und erborgte Ideen hat... Zeit der Kleinen... Sie kennen kein Vaterland, sondern nur ein klein- liches Gemeinwesen, dus sie erdriickt. Sie sind problematische Naturen, die unglucklichen Sdhne einer Vbergangsperiode..." **(V. *Introducere* de Harry Mayne, editorul operei întregi a lui Immermann.)**

în legătură cu tema acestei poezii, au fost amintite spre comparare *Barzii Angliei şi criticii Scoţiei* de Byron şi *Dres ime* de Leconte de Lisle (v. Caracostea, *Aria cuvîn- tului la Eminescu,* p. 72). Trebuie să nu pierdem din vedere că în cea dintîi satirizarea nu cruţă nici pe un scriitor celebru ca Walter Scott şi că în cea de-a doua se scoate în evidenţă dezolarea sufletului omenesc la aspectul caracterului trecător al credinţelor în decursul vremii. Caracter satiric are şi partea despre scriitori din *Strămoşii* (c. III) de Mickiewicz.

Tema se află şi-n Leopardi, în *Sopra il monu- mento di Dante* (1818) :

O *Italia, a cor ti sta Far ai*
passati onor...
Volgiti indietro, e giuarda, o patria mia,
Quella schiera infinita d'immortali.

în *Ad Angelo Mai* (1820) tema este mai. accentuată :

Oh tempi, oh tempi, avvolti In sonno eterno ! Allora
anco immatura La ruina d'Italia, anco sdegnosi
Eravam d'ozio turpe, e l'aura a volo Piu faville
rapia da questo suolo...
Segui; risveglia i morţi,

Poicke dormono i v i v i ; arma le spente
Lingue de' prischi eroi; banta che in fine
Questo secol di fango o vita agogni
E sorga ad atti Mustri, o si vergogni.

Antiteza între trecut şi prezent, aşa cum îşi găseşte expresia în *Epigonii,* i-a putut fi sugerată iui Eminescu de drama lui D. Bolintineanu *Alexandru Lăpuşneanu,* actul III, sc. 7, din care dam o parte :

„ L ă p u ş n e a n u

Ştiţi voi, copii ai viselor, că dreptul începe cînd începe tăria ! Vieţuitoarea mănîncă pe vieţuitoare. Natura se hrăneşte prin mîncarea fiinţelor de către fiinţe. Şi omul, slabă jucărie a firii sale, se mîngîie cu vise de copii ! Adevăr, dreptate nu sînt legi nestrămutate ; sînt după cum le înţelege fiecare. Menirea noastră aici nu este cunoscută, deci nu este menire. întîmplarea a putut face totul. Omul nu are un viitor mai înalt decît al furnicii. Dar slăbiciunea lui I-a făcut să crea3a~ca~are.

După moarte nimeni nu mai este nimic. Şi toţi sînt deopotrivă înaintea ursitei de a se schimba în nimic. Aici cel asuprit este răzbunat, cel trufaş este umilit. Căci nu mai este nimic. Ca fumul ce se ridică dintr-un arbore aprins, ca norii ce se înalţă şi se risipă la suflarea vîntului furios, astfel se topeşte sufletul nostru, nu este nimic după moarte decît răzbunarea lui Dumnezeu care te schimbă în nimic. Tu te vei pierde, femeie, în noaptea timpului, în smîrcurile haosului, fără simţire, fără cugetare. Nu aştepta nimic de la altă viaţă. Vei fi ceea ce ai fost înainte de a naşte : nimic !

R o x , a n d r a

Doamne, patima turbură sufletul tău de cîtva timp, încît soarele adevărului nu-l mai poate pătrunde. Pentru ce această turburare ? rătăcire ? pierdere de credinţă

în Dumnezeu, în menirea omului ? Nu ştii tu, o Lăpuşnene, că cel care încetează de a crede în Dumnezeu nu mai poate crede în nimic ? Că cel ce nu mai crede în nimic nu merită a mai fi crezut ? Ce fel ? A vestejit şi a pierit tot ce era viaţă, putere, mărire, energie în acest suflet altă dată atît de mărinimos ? Ce ? Lăpuşneanu nu mai crede decît în moarte, în rătăcire, în nefiinţă şi Lăpuşneanu nu mai duce poporul la viaţă, la calea bună, la fiinţă ? Cei care gîndesc astfel nu mai au loc decît în mormînt.

Nu gîndeau astfel strămunii noştri, atunci cînd şi acest neam moldovenesc era mare şi fericit în lume. Atunci Dumnezeu era cu dînsul, căci el era cu Dumnezeu. Domnii lui erau mari, erau puternici, mureau cu armele în mînă pentru lege şi pentru neatîrnarea pămîntului lor. Sabia străinului nu a plecat capete de robi în această ţară. Şi ştii pentru ce ? pentru că Domnii bătrîni credeau în adevăr, în dreptate, în Dumnezeu ; pentru că omul era pentru dînşii o uneltă de bine a lui Dumnezeu, pentru că lumea avea menire sîntă. Cînd însă această credinţă lipsi de la Domni, lipsi de la popor. Sabia străinului se întinse peste o ţeară unde neamul nu mai avea altă menire decît a mînca şi a fi mîncat. Fiecine, lacom de putere, de aur, şi ne mai roşind ^de faptea cea rea şi de umilinţă, alerga la străin să ceară (troi^~şi~sa~cIea m scEImE "Jertfă mărirea şi fericirea ţării. \Căci moldovenii nu mai erau cu Dumnezeu şi Dumnezeu îi părăsise. "

Drama în trei acte *Alexandru Lăpuşneanu* s-a publicat în 1868 la Tipografia naţională, antreprenor C. N. Rădulescu, din Bucureşti. In articolul *Teatrul românesc şi repertoriul lui,* din *Familia,* Pesta, 18/30 ianuarie 1870, Eminescu are vederi critice aspre despre piesele lui Bolin- tineanu, îndeosebi despre *Ştefan-vodă cel Berbant.*

\

Trimiţînd *Epigonii* la *Convorbiri litemrc,* luni nescu însoţeşte poezia cu o scrisoare către Iacob Negru zzi (Viena, 5/17 iunie 1870) din care reproducem fragmente :

„Alles in Deutschlmid bat sich in Pro sa. und

Versen verschlimmert

— Ach, und hinter uns liegt weit schon die

goldene Zeit.

Intr-adevăr aşa-şi începe Schiller *Ieremiada,* numai că el făcea un compliment trecutului, pe cînd aplicat la noi românii, mi se pare un adevăr...“

Cuvintelor *die goldene Zeit* — trecutul de aur — le corespunde expresia lui Eminescu „zilele de-aur a scriptu- relor române", fără să reprezinte exact gîndirea lui Schiller. După I. E. Torouţiu trebuie să vedem în *Ieremiada* lui Schiller punctul de plecare al lui Eminescu, atunci cînd, în *Epigonii,* înfăţişează antitetic trecutul şi prezentul *(Studii şi documente literare,* voi. I, Bucureşti, 1931, p. 324—325). Se poate admite că şi *Ieremiada* ar fi *unul* din punctele de plecare.

Mai departe, în scrisoare, Eminescu ne dă unele lămuriri în legătură cu poezia ce-o trimisese pentru *Convorbiri literare:* „Dacă în *Epigonii* veţi vedea laude pentru poeţi ca Bolliac, Mureşanu şi Eliade, acelea nu sunt pentru meritul intern al lucrărilor, lor, ci numai pentru că într-ade- văr te mişcă acea naivitate sinceră, neconştiută cu care lucrau ei. Noi ceşti mai noi cunoaştem starea noastră, suntem treji de suflarea secolului şi de aceea avem atîta cauză de a ne descuraja. Nimic — decît culmile strălucite, nimic — decît conştiinţa sigură că nu le vom ajunge niciodată. Şi să nu fim sceptici ? Atîta lucru, cele mai multe puteri sfărmîndu-se în van în lupte sterile, cele puţine descurajate, ameţite de strigătul gunoiului ce înoată asupra apei... Poate că *Epigonii* să fie rău scrisă. Ideea fundamentală e compa-

V

raţiunea dintre lucrarea încrezută şi naivă a predecesorilor noştri şi lucrarea noastră trezită, rece. Prin operele liricilor români tineri, se manifestă acel aer bolnav, deşi dulce, pe care germanii îl numesc *Weltscbmerz.* Aşa Nicoleanu, aşa Skeletti, aşa Matilda Cugler — e oarecum conştiinţa adevărului trist şi sceptic învins de cătraT"coTorile "şT Tormele frumoase, e ruptură între lumea bulgărului şi lumea ideii. Predecesorii noştri credeau în ceea ce scriau, cum Shakespeare credea în fantasmele sale, îndată însă ce conştiinţa vede că imaginile nu sunt decît un joc, atunci, după părerea mea, se naşte neîncrederea sceptică în propriile sale creaţiuni.

Comparaţiunea din poezia mea cade în defa- vorul generaţiunii *noi* şi cred cu drept.

încă una. Mi se pare că strofa a treia nu se prea ■ potriveşte cu întregul. Se poate cum că numai mi se pare, se poate cum că şi multe altele mi s-ar fi părînd bune şi ar fi rele ; în fine, ceea ce nu se va potrivi, puteţi şterge în bună voie. în caz de a şterge strofa a treia, apoi veţi fi bun de a corege într-a patra vorba *zidea* în *zidind :* «Eliad zidind...» Emiţînd strofa a treia, ar suna mai bine astfel...

N.B. în caz de a-mi răspunde în corespondenţa «redacţiunii», veţi binevoi a o face fără loc şî nume, sub cifra Y.Z.“ (V. I. E. Torouţiu, i*op. cit.,* I, p. 311 şi următ.) La *Corespondenţă,* în nr. din 15 iunie 1870 se dă răspunsul : „Y. Z. *Meritul poetic e incontestabil, chiar cînd nu ne-^tm uni cu totul în idei. Mulţumiri sincerei*

în legătură cu ideile din scrisoarea de mai sus, reproducem cîteva rînduri şi din articolul lui Eminescu *O scriere critică,* în care apără pe Aron Pumnul de imputările ce i le făcuse D.Petrino în *Puţine cuvinte despre coruperea limbii române înBucovina:* „Nu rîdeţi, domnilor,

de *Lepturariu* ; pentru că secaţiunea sa de pe alocurea e oglinda domnielor-voastre proprie ; nu rîdeţi de nihilismul său, pentru că e al d-voastră. Şi dacă e vorba pe masca..

jos ! apoi masca jos de la toţi şi de la toate, astfel îneît fiecare să-şi vadă în fundul puţinătăţii sale. Dacă apoi *I.c/>- tunciriid* a exagerat în laude asupra unor oameni ce nu mai sunt, cel puţin aceia, mulţi din ei, au fost pioniri perseve- ranţi ai naţionalităţii şi ai românismului ; pioniri, soldaţi gregari, a căror inimă mare plătea poate mai mult decît mintea ior,~e~ă3evajăt ! — caremsă de-jui_erau genii, erau cel puţin oameni de o erudiţiunejrasţj^.a.şa precum nu există în capetele junilor noştri dandy." *(Albina* din Pesta, 7/19 şi 9/21 ian. 1870.)

Ceea ce scrie Eminescu aici merită atenţie, fiindcă este tocmai din vremea elaborării *Epigonilor.*

Iacob Negruzzi, în *Amintiri din Junimea,* după ce scrie despre impresia simţită la citirea poeziei *Venere şi Madonă* şi scrisorile trimise lui Eminescu, la care n-a primit răspuns, ne dă informaţii despre *Epigonii* : „La toate aceste, Eminescu nici mi-a răspuns, dar peste cîtva timp îmi trimise o a doua poezie întitulată *Epigonii, care* iarăşi a făcut mare efect în societatea noastră din cauza frumuseţei versurilor şi originalităţii cugetării. Negreşit că în fond nu era cu putinţă să ne unim cu părerile lui Eminescu. O societate în care critica juca un rol aşa de însemnat nu putea considera ca autori de valoare pe Cichindeal, Mumuleanu, Prale, Boîliac etc., din care unii sînt mult mai pe jos chiar de cea mai simplă mediocritate, dar ţiind seamă de talentul poetului, i-am publicat poezia chiar în fruntea *Convorbirilor,* unde tipăream versuri foarte rareori, numai în cazul cînd credeam că ele au o valoare deosebită. In scrisoarea ce i-am adresat atunci, deşi i-am lăudat poezia, i-am arătat îndoiala ce aveam despre meritul mai multora din autorii cîntaţi de dînsul şi eram curios să aflu ce efect i-a făcut critica Junimii."

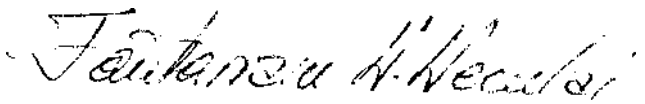

In editarea poeziei *Epigonii* trebuie să se ţină. seama în primul rînd, de textul aşa cum este în *Convorbiri literare,* acestuia aducîndu-i-se corectări în caz de vădite greşeli de tipar ori de nonsensuri datorite unor împrejurări pentru noi necunoscute. Cum între' textul din *Convorbiri literare* şi cel din primele ediţii Maiorescu ori din alte ediţii de mai pe urmă sînt deosebiri, dăm aici cîteva note care pot fi de folos : 1. scripturelor *(Conv. Ut.,* Ed. I şi a Il-a Maiorescu) 8. de durere (Ed. a Il-a M.) 11. pahare *(Conv. lit.)* 15. pre *(Conv. lit.)* 20. sfinte (Ed. I şi a Il-a M.) 21. pătruns de (Ibrăileanu) 25. cîntă (Ed. I şi a Il-a M.) 26—27. oştirea cheamă, în prezent... *(Conv. lit.,* Ed. I şi a Il-a M.) 28. sălbatic *(Conv. lit.,* Ed. I şi a Il-a M.) 29. sfîntă (Ed. I şi a Il-a M.) 52. blîndă (Ed. I şi a Il-a M.) 54. pintre *(Conv. lit.,* Ed. I M.) printre (Ed. a Il-a M.) 66. zimbrul *(Conv. lit.,* Ed. I M.) zimbru (Ed. a Il-a M.) 68. inime (Ed. I şi a Il-a M.) 71.tot e (Ed. I şi a Il-a M.) 73. sfîntă (Ed. I şi a Il-a M.) 79. sfinte (Ed. I şia II~a M.)83. sfinte (Ed. I şi a Il-a M.) 89. cînturi (Ed. aIl-a M.) 94. ce e azi, mîne-i minciună (Ed. I şi a Il-a M.) 100. sfînt(Ed. I şi

a Il-a M.) 108. ţarina (Ed. I şi a Il-a M.) 109. sfinte (Ed. I şi a Il-a M.) 112. mîne-n (Ed. I şi a Il-a M.) Ediţia Botez pleacă de la *Convorbiri literare,* păstrînd particularităţile provinciale, dar introduce unele grafii ciudate. De ex. în v. 110: steua, deşi în *Convorbiri litemre* avem: steaoa.

Ovid Densusianu a întrevăzut că Eminescu şi-a căpătat, în parte, desigur, cunoştinţele literare din *Leptu- rariul* lui Aron Pumnul şi a scris despre *Epigonii:* „De altfel, poezia aceasta pare ecoul citirii *Leptumriului* lui Pumnul ; Eminescu a caracterizat cum se ştie pe scritorii noştri probabil după impresiile pe care le culesese din antologia autorului bucovinean" (*Vieaţa nouă,* I, 1905, 1 august, p. 309
notă). Despre această chestiune v. şi lucrarea noastră *l h>r izvoarele poeziei «Epigonii»,* Bucureşti, 1936.

V. 1. Expresia „scripturele române"^arată emoţia religioasă a autorului, cînd i se perindă prin minte numele şiscrierile celor din generaţia trecută. ""VersuFT, din" acest punct de vedere, se poate compara cu începutul cap. I *Libertatea naţională* din lucrarea lui Bălcescu *Istoria românilor sub Mihai-vodă Viteazul :* „Deschid sfîntă carte unde se află înscrisă gloria României, ca să pun dinaintea ochilor fiilor ei cîteva pagine din viaţa eroică a părinţilor lor".

„Scripture" este o formă ciparianâ, la fel cu : „locure, tempure, lacure..." folosite de Cipariu în *Principia, de limbă* (ed. I, 1847, ed. a Il-a, 1866) şi în *Arhiv* (1868). (V. *Introducere* de Bogdan-Duică la ed. *Poezii* de Eminescu, P_ 7^8_}

Forma „scripture" trebuie pusă în relaţie şi cu „scriptori", aşa cum obişnuieşte Pumnul să ortografifize în *Lepturariu* (v. D. Furtună, Expresii din *«Epigonii»,* în *Cuget clar,* 4 noiembrie 1937, p. 265).

Sentimentul de exaltare de aici corespunde mărturiei dintr-o notă manuscrisă (Ms. 2257, fol. 9) : „Cînd mă aflu faţă cu cei bătrîni, cu literatura din deceniile trecute, parcă sunt într-o cameră încălzită... simţi că aceşti oameni erau într-un contact nemijlocit cu un public oarecare, mic ori mare, dar, în sfîrşit, era un public. _

Iaţfi cu cei moderni parcă mă simt într-o cameră rece, şi într-o cameră rece — va fi observat oricine asta — parcă *lipseşte* ceva, nu căldura însăşi, ci ceva pipăit, parcă pe peretei^ curat fusese ceva şi nu mai este, sau sim- ţămîntul familiei, cînd a murit cineva în casă..." (V. M. Eminescu, *Scrieri politice şi literare*, ed. Scurtu, Buc., 1906, p. 13, şi nota 2.) ^ -j-

Fragmentul *Umbra mea* din Ms. 2255, fol.
184—189 cuprinde elemente de basm care au intrat şi-n strofa I a poeziei : „Această vieaţă era un basm strălucit şi înstelat. Acolo era între dumbrăvi verzi şi

între stînci cenuşii şi un lac cu apă de aur... Deşi o strigam, ea nu răspundea pînă ce nu-mi prefăceam vocea în privighetoare... Acolo fieştecare frunte de val reflecta o stea... Ne visam în ceruri cu oglinzi de argint... Portale cu stîlpi nalţi de aur, galerii de marmură albă, stele albastre pe plafondeie de aur a şalelor mari, toate pline de un aer răcoare şi mirositor... Cînd ne deşteptam din somn, aurora celor doi sori, în haine roze, culegea mărgăritarele de argint de prin grădinile noastre..."

în legătură cu versul 5, se poate dovedi că uneori realitatea depăşeşte fantazia poetică. Iată un fragment din lucrarea *Spre polul sud* a savantului Emil Racoviţă; „în aer fluturau mii şi mii de cristale sclipitoare şi în loc

de un soare aveam trei, căci frumoase parhelii se refractau prin praful de gheaţă. Pe un curcubeu de vii culori, cu cruce de aur în mijloc, stăteau atîrnate trei globuri aurite într-o boare de aur. Nesăţioşi priveam acest măreţ spectacol, ce însă nu dura mult, căci praful argintiu se depunea în aerul liniştit şi încet, încet curcubeul se ştergea, luînd cu el crucea de aur. Singur rămînea acum soarele şi în limpezimea văzduhului aprindea mii de licăriri pe vasta cîmpie a banchizei. "

V. 7. „ca un fagure de miere". Sugestie venită, după părerea lui Gh. Bogdan-Duică, de la Burnouf, *Introduc tion a l'histoire du bouddhisme indien : „En ce moment, Bhagavat... einseignait \aux quatre assemblecs une Loi ugre- able, douce comme le miel de l'abeille et pleine de saveur" (Despre «Luceafărul» lui Eminescu,* Braşov, 1925, p. 17). Mai sigur însă este că expresia-i sugerată de un text religios cunoscut de Eminescu : „Precum matca din multe flori în vreme de vară tocmeaşte şi găteaşte ceea ce ar fi de tre-

buinţă albinelor în vreme de iarnă şi, de o păzesc acc.ic.i cu bună păstrare, le scoate pre dînsele şi la alt timp cu viaţa, aşa şi noi acum din multe scripturi am tocmit şi ani gătit această (mai dulce decît fagurul) sufletească hrană..." *(Sinopsis, adecă Adunare de multe învăţături...,* Iaşi, 1757. Vezi şi D. Furtună, articolul menţionat mai sus.) Să se observe că şi-n acest text se foloseşte termenul „scripturi" pentru scrierile vechi. Dragostea lui Eminescu pentru literatura veche a fost statornică şi avem o mărturie a ei şi-n raportul pe care I-a înaintat Ministerului Instrucţiunii Publice la 16 martie 1876, în privinţa îmbogăţirii bibliotecii Universităţii din Iaşi cu cărţi şi manuscrise. Să ne mai amintim că Eminescu îşi avea în biblioteca lui şi cărţi vechi populare tipărite ori manuscrise, pe care le-a folosit şi Gaster în studiile lui. Bogat în date este studiul lui M. Elian : *Eminescu şi vechiul scris românesc,* în *Studii şi cercetări de bibliologie* (I), Buc., 1955.

V. 8. Comentatorii poeziei, începînd cu Iacob Negruzzi şi continuînd pînă la cei din vremea noastră, au schiţat un gest de nedumerire cînd, între alţii, I-au aflat menţionat şi pe Cichindeal, bănăţeanul traducător după Dositei Obradovici, căruia ei nu-i recunosc nici o valoare literară. Nu au plecat de la înţelesul versului lui Eminescu. „Gură de aur" este epitetul Sf. Ion, marele orator bisericesc : „Hrisostomul", iar Eminescu s-a gîndit tocmai la activitatea lui Cichindeal ca predicator şi păstor sufletesc al poporului român din Banat. Chiar şi-n cursul lucrării *Fifaz-oficeşti şi politiceşti prin Fabule mordnice învăţături* (Pesta, 1814) sînt accente de retorism demne de atenţie : „Mintea ! Mărită naţie daco-românească în Banat, în Ţeara Românească, în Moldova, în Ardeal, în Ţeara Ungurească, mintea ! Cînd te vei lumina cu învăţătura, cu luminatele fapte bune te vei uni, mai aleasă naţie nu va fi pre pămînt înaTnteâ'Ta... Că~ faptele bune sînt ţie firească omenie, mărirea. 'însufleţireT

cea marc, bărbăţia, aceste sînt faptele cele bune ale strămoşilor tăi, adecă ale romanilor celor bătrîni." (V. Iosif Vulcan, *I). Cichindeal,* Buc., 1892.)

Din *Lepturariu,* p. I, voi. IV (1864—1865), Emi- nescu a putut cunoaşte paginile entuziaste ale lui Eliade şi ale lui V. Alexandrescu-Urechia despre Cichindeal. Se arată acolo pasiunea cu care acest bănăţean a luptat pentru înţelegerea între români : „ce dulceaţă şi fericire ar fi a vedea aşa mare număr de români (în Banat, Ungaria, Ardeal, România, Moldavia şi Bucovina) că se iubesc ca fraţii şi se omenesc". De acolo se vede şi că luptînd contra neştiinţei, superstiţiei, bigotismului, Cichindeal aprecia fondul, nu forma lucrurilor : „sînţia preoţiei nu stă în haine lungi, nici în barbe lungi".

în *Familia,* 5/17 ian. 1866, despre *Dimitrie Cichindeal,* se reproduce o parte din articolul lui Eliade. Se putea citi aici : „Fabulele Jui Cichindeal... cuprind o limbă cît se poate pe acele timpuri mai corectă şi mai românească generală... un model de gramatică şi de moral sănătos". „Fabulele lui Cichindeal pot fi pentru români,-pentru totdeauna, tablele legii aduse în pustie."

în *Lepturariu,* voi. III (1862), se reproduce din Barbu Paris Mumuleanu *Plîngerea şi tînguirea patriei, Blesteme pentru nelegiuirea lor, Rugăciune pentru a sa scăpare.* în volumul IV, p. II (1864—1865), se reproduce biografia lui Mumuleanu, scrisă de Eliade, de unde aflăm că, după arestarea lui Const. Filipescu, de a cărui casă ţinea, Mumuleanu a devenit trist şi şi-a dat seama de intrigile, necazurile şi deşertăciunile de care-i plină viaţa socială. „însoţind pre arestatul, boiariu la moşia aceluia : Bucovul, mîhnirea şi meditările lui îşi aflară locul cel mai favorativ în mijlocul unei naturi înconjurate de munţi, de văi, de dealuri, la şiroiul şi murmura apelor, în umbrele pădurilor şi la vederea cea zîmbitoare a cîmpiilor. Astea toate fură nutrimînt la închipuinţa lui cea melancolică şi invitară pre acest copil firesc al muzelor a intra în cariera sa poetică." Tot aici aflăm şi ceva din viaţa intimă a lui Mumuleanu : „Amorul clete loc durerii şi melancoliei şi zborul poetului fu în oarecare chip mai înalt şi mai filozofic".

V. 9. *Lepturariu* reproduce psalmi în traducerea lui Prale, arătînd că acesta este „un bărbat genial şi ciudat în felul său" (voi. IV, partea I, p. 104 şi următ.).

***Psaltirea în versuri* a apărut la Braşov în 1827, cu următorul titlu : *Psaltirea prorocului şi împărat David, în versuri alcătuită, de micul între muzicoşii sistimii vechi, loan Prale din laşul Moldavii. în zilele triştilor întîmplări ce* s-iau *început prin Ţările Rumâneşti din anul 1821. Spre a să înnoi aducerea^aminte de ceale ce strigă Psalmii: şi spre folosul cealor de Naţia, sa români şi a iubitorilor lor: acum întîi cu cheltuiala sa, la Braşov s-au tipărit în tipografia D. Franţisc de Şobeli, prin Fridrich Herfurt, 1827.* (Numele corect al tipografului este Francisc Schobeln.)**

Lucrarea este însoţită de o scrisoare de mare interes istorico-literar a lui V. Pop către traducător, în care, între altele, se insistă şi asupra însemnătăţii traducerii *Psalmilor* în româneşte : „I. Titula cărţii va sluji istoricilor viitori spre însemnarea acei nefericite epohe, care s-au întîmplat în vreamea în care ai scris Cartea. II. Ai îmbogăţit limba românească cu mulţime de cuvinte, care sînt adevărate româneşti, însă care era afară de obiceiu. III. Ai dovedit că limba românească rabdă şi compoziţii, şi decompoziţii, în care, precum şi în cuvinte neobicinuite şi altele de nou făcute de ai fi fost ceva mai scump, poate nu era spre stricăciune. IV. Ai arătat cum că în limba noastră să poate scrie ori despre ce lucru înalt. Şi V, ai arătat că spre îmbogăţirea limbii româneşti nimica nu-i aşa de trebuincios decît a cunoaşte toate dialecturile limbii, întrebuinţînd toate aceale vorbe, care lipsesc în una din celelalte şi unde nu ajung nici aceaste, să ne împrumutăm de la maica limbii noastre: limba latinească."

Despre ciudăţenia firii lui Prale, Eminescu a putut afla din articolul lui Maiorescu *Observări polemice* (1869) : „într-o seară a Junimei la Iaşi ne

povestea Alec- sandri despre Pralea. Pralea locuia în Iaşi pe şesul Bahlu- iului, lîngă mănăstirea Frumoasa. în odaia lui îşi alcătuise un pat mişcător, scînduri atîrnate de părete, ce le tot schimba după direcţia soarelui şi pentru care îşi bătuse cîţiva pari în zid, după punctele geografice. Pe lîngă aceşti pari se mai afla în părete un şir de cuie de lemn, bătute în linie dreaptă de la uşă şi pînă la locul unde se întîmpla să-i fie patul în acea zi. Cînd intra Pralea în odaie seara pentru ca să se culce începea să se desbrace la uşă, şi de cuiul dintîi îşi acaţa căciula şi aşa mai încolo de fiecare cui cîte o parte a îmbrăcămintei, pînă cînd ajungea la pat în starea lui Adam. Dimineaţa începea apoi procedura inversă şi descu- indu-şi vesmînt după vesmînt ajungea gata la uşă. Pentru asemenea anecdote era bun Ioan Pralea. Cine ar fi crezut că va ajunge şi model de literatură într-un «lepturariu» gimnazial ?"

Plecînd de la astfel de date, Eminescu a scris în ciorna din Ms. 2257, fol. 71 : „Prale-tontul fire-ntoarsă". A renunţat la epitetul injurios, care nu se potrivea cu atmosfera de celebrare din *Epigonii.*

***Lepturariu,* voi. III (1862), cuprinde şi scrierile lui Daniil Scavinschi : *Călătoria La Borsec* şi traducerea piesei lui Regnard *Democrit.* în aceasta din urmă sînt şi versurile prin care însuşi Scavinschi se caracterizează :**

A lui Democrit cel vesel întîmplare comicească
De Regnard alcătuită în limba cea galicească,
Iar astăzi este tradusă întru aceasta rumână,
Pentru obştească plăcere de a unui tînăr mînă.

De un Dâniil Scavinschi cel mititel la statura, Pe care plăcu naturei a-l lucm-n miniaturii.

Eminescu putea să aibă informaţii despre Da niil Scavinschi din *Scrisoarea IV: Un poet necunoscut,* din *Negru pe alb* de C. Negruzzi, ed. 1857, Iaşi, sau din *Democrit,* ed. Iaşi, 1840, avînd ca prefaţă scrisoarea amintită a lui C. Negruzzi.

In versul 10 este aluzie la *Primăvara amorului. Lepturariu,* voi. III, dă alte poezii ale lui Iancu Văcărescu, aşa că Eminescu trebuie să se fi informat din *Colecţie de poezii,* ed. 1848, cu prefaţa de I. Voinescu II.

V. 11. Acest vers a dat prilej la multe comentarii, unele defavorabile lui Eminescu. Anghel Demetriescu, cfe-excmplu (v. stadiul citat, pT"369)7 crede că din lipsă de cunoştinţe istorice Eminescu a confundat pe Dimitrie Can- temir cu Constantin Cantemir, cel care a dat ordinul de executare a fraţilor Miron şi Velicico Costin. „Cuţitele" s-ar referi la această faptă sîngeroasă, „planurile" însă I-ar privi pe Dimitrie Cantemir.

Victor Morariu (în *Buletinul Eminescu,* 1930, p. 3) rămîne la explicaţia lui Anghel Demetriescu, dar crede că este puţin verosimil ca Eminescu să fi putut face asemenea confuzii.

Zoe Dumitrescu-Buşulenga în O *ipoteză cu privire la «Epigonii»,* din *Analele Universităţii din Bucureşti,* Secţia ştiinţe Sociale-Filologice, voi. 25, an. XI (1962), crede că versul lui Eminescu s-ar referi la Antioh Cantemir, din care *Lepturariu* a reprodus şi *Satira III.* în aceasta este vorba de un. personaj a cărui intenţie este să facă un mare iaz. Şi pentru a-şi lămuri *planul* faţă de convorbitori începe să înşire pe masă *cuţite,* furculiţe etc...

Mai întîi este nepotrivit să credem că Eminescu nu putea cuprinde în *Epigonii* pe Dimitrie Cantemir, deoarece acesta n-ar fi fost poet. Dar ce facem atunci cu *Divanul* şi mai ales cu *Istoria iewglificâ ?* Dar, cînd Eminescu are în vedere pe scriitorii care-au scris o limbă „ca un fagure dc miere", ne putem închipui că şi-a fixat atenţia asupralui Antioh Cantemir care-a scris în ruseşte ? Trebuie sa rarnînem ia^expIŢcaţia care-am dat-o în *Din izvoarele poeziei «Epigonii»,* Bucureşti, 1936.

în *Lepturariu,* voi. III, p. 149 şi urmat., se reproduce *Domnia lui Dimitrie Cantemir,* fragment din *Cronica* lui Nicolaie Costin. Dăm pasajul care prezintă interes, anume al vizitei lui Petru cel Mare la Iaşi în 1711 şi al mesei date de împărătescul oaspe: „Iară iunie în 28 de zile miercuri, au făcut masă mare şi Petru împăratul, de au cinstit pe Dumitraşcul-vodă şi pre toţi boierii ţării, şi acolo s-au iscălit boierii de au primit Domn vecinic pe Dumitraşcul-vodă şi pe seminţia lui. Iară măcar că au fost postul sfîntului Apostol Petru, cu toţii au mîncat carne, şi mare banchet au fost toată ziua aceea, şi acolo au mas..." Cuvintele lui Eminescu : „cuţite şi pahară" exprimă banchetul di- plomatic Tă care s-au dat pe faţă „planurile" lui Cantemir de-a întemeia pentru familia lui o dinastie ereditară. Că acestea erau planurile, la care face aluzie versul lui Eminescu, se vede şi din textele cronicii reproduse de *Lepturariu:* D. Cantemir, înainte de-a pleca la oştirea lui, neavînd încredere în cuscrul său Iordachi Ruset Vornicul, îl cleveteşte la împărat şi face ca duşmanul personal să fie trimis la So- roca şi închis în cetate. Cuvintele cronicarului sînt clare : „Ce unii zic, că mai nainte, pînă a nu-l ridica moscalii, s-au fost puind împotriva lui Dumitraşcul-vodă Vornicul Iordachi, de n-au fost primind ca să fie şi feciorii lui Dumitraşcul-vodă la domnia vecinică pe urma lui..."

V. 12. Din *Jalnica tmgodie* de Al. Beldiman, se reproduce în *Lepturariu,* voi. IV, p. I, fragmentul *Lupta de la mînăstirea Slatina la anul 1821.* Eminescu putea însă cunoaşte lucrarea întreagă a lui Beldiman clin *Lrlopise(i* ilc Ivogălniceanu.

în versul 13, Eminescu s-a gîndit mai întîi : 1.x Creţeanu (v. ciorna din Ms. 2257, fol. 71—73) : „Liră di' argint, Creţeanu..." Din opera acestuia se reproduc poezii în *Lepturariu,* voi. IV, p. II. A fost înlocuit, o dată cu definitivarea versului, nu fiindcă ar fi fost mai puţin merituos decît Sihleanu, ci deoarece era încă în viaţă, jucase rol politic, fusese şi ministru şi, prin 1870, avea încă veleităţi politice. Eminescu a ştiut să evite bănuiala că ar măguli pe vreun om mare al epocii.

Eminescu a cunoscut *Armonii intime* (ed. I, din *1*857) de Al. Sihleanu, poet mort în vîrstă de 23 de ani. O strofă din *Veghi,ar ea* justifică epitetul „liră de argint" :

Atunci şi-a lirei mele dulci coarde de zefire,
De imnuri mai plăcute, mai mîndre răsunau Şi taată^a mea cîntare, fi toată-a mea simţire Ca o tămîie sîntă spre tine sertălţau.

Pentru Al. Donici *Lepturariul* are o preferinţă deosebită, căci dă din fabule în voi. I, p. I, voi. II, p. I, voi. IV, p. I, preferinţă care-i şi a lui Eminescu, după cum se vede din cele patru versuri ce i le consacră, tot atîte cît îi fuseseră suficient ca să caracterizeze pe Prale, Daniil Scavinschi, Iancu Văcărescu, D. Cantemir şi Al. Beldiman.

Fabulele amintite în versurile lui Eminescu sînt : *Măgariul şi privighetoarea:*

Privighetoarea cîntă, iar măgarul, înainte de-a-şi spune părerea, meditează adînc :

Măgar iul insă de pămînt S-a răzămat cu
frunte...

C ă m i l a ş i v u l p e a :

Cămila mult geloasă, văzînd un ţap o dată Cu coarnele cum bate de cîini înconjurat,
A început în sine a blestema pre soartă,
Zicînd: ce ticăloasă eu parte am luat!
Un trup frumos şi mare să fie fără coarne,
Să nu am eu o armă ca slava să-mi lăţesc,
Ca duşmanii mai lesne în praf sa se răstoarne...

în loc de „ţap“ cum este în fabulă, la Eminescu avem „cerb“, cuvînt folosit şi din necesitatea rimei.

***Carele cu oale,* fabulă cunoscută din *Revista română,* I (1861), p. 780—781. Boii înaintează încet la vale, spre deosebire de juncanii, care-o pornesc repede, nu se mai. pot opri şi răstoarnă carul într-o rîpa. Trebuie păstrată forma din *Convorbiri literare* şi ed. Maiorescu : „Boul lui cu minte“ nu „cuminte",^care dă altă nuanţă de calificare.**

Vulpea este personaj în mai multe fabule : *Vulpea şi măgariul, Vulpea în livadă, Vulpea duioasă.* Aluzia ar putea fi la *Vulpea şi bursucul,* unde avem cunoscutul „pufuşor pe botişor“, sau la *Vulpea şi magariul,* în care-l cunoaştem pe leul îmbătrînit ajuns de rîsul altora şi lovit de măgar, pe cînd vulpea priveşte cu ochi critic şi batjocoritor purtarea măgarului.

V. 18. Anton Pann, cunoscut mai ales prin lucrările *Povestea vorbei, O şezătoare la ţară sau povestea lui Moş Albu, Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea.* Capitolul *Din tocmeală neînţeleasă, bani dînd, rămîi fără casă,* din *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea,* i-a furnizat lui Alecsandri subiectul pentru vodevilul *Arvinte şi Pepelea* (1869). în urma citirii acestei lucrări numai, a putut Eminescu ajunge la gîndul identificării lui Nastratin Hogea cu Pepelea, amîn- doi poznaşi populari, la a căror sfătoşenie şi vioiciune Pann a fost un adevărat învăţăcel (*finul“).

Manuscrisele lui Eminescu şi articolelc publicau- sînt mărturie a cunoaşterii adînci şi a preţuirii lui Anton Pann. (V *ezAşTEmmesc'u "ţi ~'llte^tura^opuLaraŢ'sti^^* introductiv la ediţia noastră *Eminescu, Literatura populară,* Craiova, 1936.)

într-un articol din *Timpul,* 19 iunie 1879 : „Adevărata cultură naţională merge ş-aşa alături cu cultura generală şi ea îşi va găsi temeliile numai atunci cînd fiecare ţăran va şti a citi şi a scrie. Oraşele care'nTTocul sănătosului Anton Pann citesc dramele nesănătoase ale Parisului, ş-aşa şi-au pierdut tot rostul unei culturi adevărate şi vor redeveni într-adevăr româneşti cînd vor începe a-şi reînvăţa limba şi obiceiurile de la badea Toader.“

Strofa închinată lui Eliade a dat mult de lucru comentatorilor. Anghel Demetriescu (*op. cit.,* p. 369) Socoate caracterizarea lui Eliade un „galimatias" şi adaugă : „cititorul se întreabă dacă nu cumva poetul vrea să-i mistifice sau să-şi bată joc de inteligenţa lui". După D. Caracostea, „delta" ar fi triunghiul de deasupra intrării în biserică. Victor Morariu *(Buletinul M. Eminescu,* 1930, p. 5—6) crede că „delta" se referă la *Biblicele sau notiţe historice...,* carte în care se amestecă tot felul de cunoştinţe : „Amestecul acesta, în imaginaţia lui Eminescu devine o *deltă :* precum un fluviu se revarsă în mare prin braţele deltei, aşa în comentariile acestea se revarsă cugetarea lui Eliade, alcătuită „din visuri şi din basme seculare" şi din „profeţii amare". După acelaşi comentator toate epitetele celelalte :„sfinx pătrunsă de-nţeles", „munte cu capul de piatră", „stînca arsă" se referă la personalitatea complexă a lui Eliade.

(Ja să ajungern~Iă" o Tămurire, este "necesar să privim strofa în cele 3ou^t~Tyăni~~afe~eH^ se

referă la lucrarea lui Eliade *Biblicele sau notiţe historice, filozofice, religioase ţi politice asupra Bibliei* (Paris, 1858). în cursul capitolului III *Genese, în* explicarea doctrinei lui

Moisi, Eliade scrie că acesta adoptă *Autoritatea divină* ca punct de plecare, apoi *Spiritul universal* şi *Materia universală* ca singurele principii din care se creă lumea prin autoritatea divină. Eliade exprimă prin formule procesul dialectic al triadelor, reprezentînd teoria grafic sub formă de *deltă* (litera greacă d).

Eloim

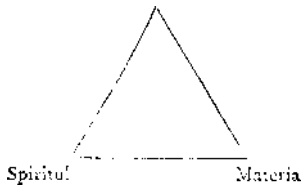

Eloim este „autoritatea", spiritul este „activul", materia este „pasivul". Din cele două din urmă se formează o nouă trinitate :

Spirit

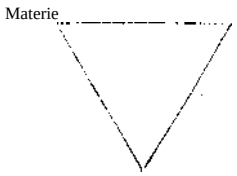

Univers

Acestea sînt două mari trinităţi universale şi din ele urmează altele parţiale, care compun universul în infinit şi pe care Eliade le înşiruie schematic : Activ-Pasiv-Efect ; Suflet-Corp-Om ; Mire-Mireasă-Familie ; Lucrători-Materiale- Edificiu.... etc. Aceste grafice au atras atenţia lui Eminescu şi astfel „Delta biblicelor" devine o expresie cît se poate de clară. ~~

Şi partea a Il-a a versului, anume „profeţiilor amare“, îşi găseşte explicaţia tot în *Biblicele.* Comentariile lui Eliade în legătură cu versetele *Bibliei* sînt adesea întrerupte de expuneri violente, în care autorul se apără ori îşi acuză duşmanii politici. Nu o dată vorbeşte aici Eliade despre soarta Principatelor Române. Astfel, la pagina 65, sub titlul *Scandalul sau Piedica,* este o înverşunată condamnare a celor ce susţineau o politică externă socotită de Eliade primejdi- oasă pentru autonomia Principatelor.

în alt loc, Eliade arată că este mereu contracarat de duşmanii care au făcut ca românii să fie loviţi în viaţa şi aspiraţiile lor politice (p. 70).

Pentru salvarea drepturilor poporului, Eliade se gîndeşte la un apel către mame, fiice şi surori : „Dacă toţi strigă să se crucifice, să se crucifice România ! dacă fiii ei au ajuns instrumentele crucificatorilor ei, dacă Caimacami, vai ! vor juca rolul lui Irod şi lui Pilat (şi boierii al fariseilor) — atunci abandonat-au discipolii pe Domnul, iar femeile nu s-au despărţit de dînsul : Veniţi voi în doliul vostru a sta de departe înaintea Crucii pe care se întinde Patria în şease carnefici ; că tot voi purtătoare de mir veţi fi care veţi anunţa învierea României" (p. 71). Şi o violentă apostrofă la adresa păstorilor sufleteşti ai naţiunii (p. 142) se încheie cu cuvintele : „în ziua în care va cerceta Dumnezeu, aduce-va păcatul vostru”"âsupra voastră.' Viţelul de aurjfji. vă aduce fructele sale ; şi VOTfî~ foarte~ămare, dacă nu veţi^ drs1pa~popoluîr^'^aTîîşte~iI^'ÂiT5nr^~Moisi nu veţi_ striga : «cine e cu'^ofntmTvie împrejurul nostru».“ în alt loc, se arată că-n urma legii votate

de Cameră, străinii vor putea fi proprietari de moşii în ţară şi, prin aceasta, românii vor ajunge iloţi (p. 162). în alt loc, Eliade grăieşte profetic : „O, fraţilor mei români, dacă mă pricepeţi, dacă mă simţiţi, tot mai este speranţă de îndreptare, tot mai e speranţă de a vedea o dată fiii noştri acea glorie a Domnului... Iar de nu

mă pricepeţi, de veţi lua *Biblia* după cum v-au explicat-o precupeţii de divinitate, atunci vai vouă ! şi mie vai de sute şi dc mii de ori ! căci România nu va mai exista ca naţie. Cit este de dureros de a plînge cineva peste cadavrul îngheţat al obiectuluj său celui mai scump, chemîndu-1 în van la viaţă !“ (p. 166) Tonul şi cuprinsul acestor digresiuni din *Biblicele...* justifică emistihul lui Eminescu (v. *Din izvoarele poeziei «Epigonii»,* Buc., 1936).

în partea a doua a strofei, versurile 3—6 caracterizează *Biblia.* (în 1858 apăruse la Paris *Biblia sacră,* traducere din greceşte, pînă la cap. al II-lea din *Cartea Regilor.)*

„Sfinx “ este de genul feminin după Eminescu, aşa cum ştia din limba germană. Şi în *Geniu pustiu :* *O* sphynx ce plînge, cînd te tradă“ (ed. *Scrieri literare,* Cra- iova 1935, p. 173). Şi din cartea lui G. Reinbeck (p. 152) putea cunoaşte cuvîntul : *Die Sphinx.*

Versul din urmă al strofei trebuie ortografiat ca-n Ms. 2257, fol. 71—73, căci numai aşa poate avea un înţeles : dintre nouri de eres *(Biblia) :* „Veghiază — O stîncă arsă,..“, adică : veghiază (ca) o stîncă arsă. „Stîncă arsă“ este o metaforă pentru *Biblie.*

Toate imaginile, folosite de Eminescu pentru a arăta cît de mult adevărul din *Biblie* este copleşit de elemente fabuloase, cît înţeles adînc poate să aibă o operă plină de enigme, cît de f u r i o a s e IupFe 's- a u dăt-împotriva credinţei cuprinse în *Biblie,* cît de nelămurite sînt încă" părţi" "din ea şi cît de triumfătoare rezistă în mijlocul ereziilor noian, îşi găsesc o explicare, înînd lucrurile în general, bineînţeles, în amestecul bizar de interpretări serioase, de explicaţii pseudo- ştiinţifice, de aluzii politice ori de efuziuni sentimentale care constituiesc lucrarea *Biblicele.*

De exemplu, în *Genese,* cap. al XH-lea, p. 24, pentru : „Stă. şi azi în faţa lumii o enigmă nesplicată."

în *Genese,* cap. al XlX-lea, p. 28, pentru : „Ailf văr scăldat în mite, sfinx pătrunsă de-nţeles“.

în *Exodul,* cap. al XlV-lea, p. 97, pentru : „Munte cu capul de piatră de furtune detunată[11], „Şi veghiază — O stîncă arsă dintre nouri de eres“.

Dintre cărţile *Bibliei,* cea mai enigmatică este desigur *Apocalipsul Sf. loan,* a cărui tălmăcire au încercat-o mulţi, lucru cunoscut de Eminescu. Şi Swendenborg, un mistic despre care Eminescu a avut cunoştinţă, a publicat o interpretare în *Apocalypsis revelata* (1766), din care smulgem o mărturie : „Din ceea ce am spus se vede că *Apocalipsul* nu poate fi interpretat şi lămurit decît de singur Domnul care I-a revelat; căci fiecare cuvînt cuprinde un sens ascuns, care nu poate fi descoperit şi dezvoltat decît 7n urma unei m- structii speciale, care nu se poate dobîndi decît p>rin revelaţie".

V. 25. în *Lepturariu,* voi. I, se reproduc din Bo- liac *îndreptăciunea copilului leneş, Floarea şi moartea,* iar în voi. al IV-lea, p. I, O *dimineaţă pe Caraiman, Pruncul, Sila,* care în strofa a VUI-a cuprinde cuvintele : „că-i rău în iobăgie", iar la sfîrşit ia accent de implorare : „O Doamne, fie-ţi milă/ De rob şi de clăcaş !“ în ed. *Poezii* (1847) a apărut şi *Muncitorul,* în care sînt cuvintele : „O Doamne, fie-ţi milă / De bietul muncitor." Menţionăm că Boliac este caracterizat după *Sila* şi *Muncitorul,* care sînt prelucrări după Lamennais : *Paroles d'un croyant, XXV,* şi *Une voix de pri- son, III.* Lucrul acesta îl ştia şi I. Suchianu cînd a publicat, în 1898, poeziile lui C. Bălăcescu, dar despre Boliac s-a scris, cum şi trebuia, ca despre un poet social interesant prin tematica lui generoasă.

în versul 26, Eminescu se referă la *Marşul oştirii române.* în *Convorbiri literare* şi-n toate ediţiile poeziilor lui Eminescu, versul 27 este socotit ca o caracterizare tot a lui

/

Cîrlova, caracterizarea lui Gr. Alexandrescu începînd cu versul 28. Perpessicius, ed. cit., p. 298, scrie : „Şi ca Byron, treaz de vîntul... începe ca un semnal de trîmbiţă, *şi,* de aici, împlinind îndoitul rol : de opoziţie, faţă de atributele celui dinainte, şi de verigă în lanţul celor portretizaţi".

Se poate uşor constata că versul 27 nu se referă la nici una din poeziile lui Cîrlova, nici chiar la *Rumurile Tîrgoviştei.* Aron Pumnul, în urma unei confuzii^ a publicat în *Lepturariu,* III, p. 521, poezia lui Eliade O *noapte pe ruinele Tîrgoviştei,* dînd-o drept a lui Cîrlova. Eminescu ar fi putut deci să caracterizeze pe un poet cu ceea ce-i sugerase versurile celuilalt :

Eu, n-am venit, o umbre ! să tulbur pacea
noastră...
Fiinţa-mi rătăcită aleargă între voi;
Este şi-<a mea odihnă sălăşluirea voastră :
Eu sînt însumi o umbră împinsă de nevoi...

Am fi rămas Ia acesată constatare (v. *Din izvoarele poeziei «Epigonii»,* Buc., 1936), dacă Eminescu s-ar fi informat despre Cîrlova numai din *Lepturariu.* Realitatea, însă este alta : *Marşul oştirii române* nu se află în *Lepturariu,* şi a putut fi cunoscut de Eminescu din *Curierul românesc* 1831, sau din *Revista română,* 1861, în aceasta din urmă publicîndu-se totodată şi *Ruinurile Tîrgoviştei* şi *Marşul oştirii române.* Mai adăugăm că *Lepturariu,* IV, p. I (1864), cuprinde şi *Umbra lui Mir cea la Cozia,* la care de fapt se referă versul 27. Datele istoriei literare şi înţelesul textului admit ca versul 27 să se refere numai la Gr. Alexandrescu.

Caracterizarea lui Gr. Alexandrescu este totodată şi aceea a lui Byron. De remarcat că Eminescu rămîne credincios spiritului şi expresiei din poezii de-ale înaintaşilor..

La G. Creţeanu, în *La Lord Byron (România literară,* 1855), următoarele versuri :

O ***bard al desperării! în inima-mi, ca tine,***
Eu port o rană-^adîncă...
Iar lumea te acuză, căci cînturile tale Răsuflă desperare şi patimile vii...

La Sihleanu, în *Strofa IV :*

Citesc cu desfădare pamfletul, poezia Ce rnuge ca furtuna cînd biciuie trufia,
Cînd blestemă tiranii pre falnicul lor tron. îmi place, cînd dezgustul şi ura mă frămîntă, S^ating coarda d,e->aramă a harpei care cîntă Sălbateca durere a tristului Byron.

Versurile 29—30 se referă la *Anul 1840.* Anghel Demetriescu *(loc. cit.,* p. 368) face observaţia : *„Anul 1840* nu «stinge sînta candel-a sperării», ci, dimpotrivă, aprinde facla speranţei într-un viitor mai bun".

Este adevărat că-n poezia lui Gr. Alexandrescu se află şi o viziune tristă a vieţii publice, dar nu se poate vorbi de pesimism la un poet care scrie versuri ca următoarele :

A lumei temelie se mişcă, se clăteşte,
Vechile-i instituţii se şterg, s-au ruginit;
Un duh fierbe în lume, şi omul ce gîndeşte Aleargă către tine, căci vremea a sosit!

întreaga strofă care începe cu versul 31 se referă la O *fata tînără pe patul morţii.* Bolintineanu avea 24 de ani cînd i-a apărut poezia în *Curierul de ambe sexe,* periodul IV, din 1843, cu următoarea notă a lui Eliade : „Cîţi cunosc frumuseţile poeziei, acea legănată şi lină cadenţare, acel repaos regulat al semistihului, acele espresii şi asemănări

răpitoare ce întineresc inima ; cîţi, pe lîngă acestea, după dreptate, mai cer şi o limbă de la poet pot judica versurile d-lui Bolintineanul, acestui june necunoscut încă, ca floricela împresurată în mijlocul unei lese, îi salută talentul şi a aş- tepta de la dînsul opere vrednice de un veac mai ferice". Eminescu a cunoscut mica povestire mitologică greaca tradusă de Herder sub titlul *Der sterbende Schwan.* Grandea a tradus povestirea, publicînd-o în *Albina Pindului* din 1870 : *Lebăda murindă.*

V. 37—38. In *Un răsunet* din 1848 :

Preoţi, cu crucea-n frunte! căci oastea e creştină, Deviza-i libertate şi scopul ei prea sînt,
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decît să fim sclavi iarăşi în vechiul nost' pămînt.'

în *Un devotament familiei Hurmuzachi* din 1850:

Românul ce din secuii a fost gonit de soarte,
Să sufere ca vita, ca sclavul maltratat,
Acum vă spune-n faţă că nu-i pasă de moarte, Cu care-n mii de cazuri eroic s-a luptat;
Că-n Patria, sa dulce va şti a s-apăra De orice leu sau tigru ce^ar vrea a-l subjuga.

V. 39. în *Glasul unui român,* din 1845 :

De tace omenimea, va da glas stînca-n munte
Şi apele un vuiet, prin ton nepomenit.
Nu mai e timp s-apuie un gen ce-a mers în frunte
La toată năvălirea, ce ţara-a copleşit.

Victor Morariu *(loc. cit.,* p. 6) crede că „miticul poet" este Orfeu, la al cărui cîntec se mişcau pietrele, îşi opreau apa fluviile, îşi frămîntau copacii ramurile.

Dar atribuţii asemănătoare are şi Amphion, despre care Eminescu avea cunoştinţă chiar şi din cartea lui
G. Reinbeck : *„Apollon schenkte ihm die Leyer, durch dercn Tone die Steme sich selbst zur Mauer um Theben fugten"* (p. 66). •

Mai tîrziu, prin 1880, Eminescu a tradus oda lui Horaţiu *Către Mercur,* a cărei primă strofă aminteşte pe acelaşi cîntăreţ mitic :

O *Mercur, a cărui poveţi deprins-au Amphkm, urnind după cintu-i pietre,*
Şi tu liră, care-n cald avînt din şapte Coarde suna-vei...
(D. Murăraşu, *Eminescu şi clasicismul greco-latin,* 1932.)

Despre *Amphion,* şi-n *Arta poetică a lui Horaţiu :*

Şi de Amphion <c-ta zis, ziditorul oraşului Teba, Că prin al lirei glas pietre mişca şi prin blinda lui rugă,
Oriunde vrea le ducea...
(Trad. C. I. Niculescu)

V. 40. în *Glasul unui român,* din 1848 :

Nu mai e timp s-apuie o viţă strălucită,
Ce-,a dat în zeci de secuii din sînul său Eroi! De-a şi supus-o saartea a fi nefericită,
Răsare-i însă steaua şi scapă din nevoi!
E verde încă bradul şi umed după fire,
Dar razele căldurii au nu-l vor şti usca ?

E nor încă pe ceruri, dar norul e subţire,
Şi-un vînt de primăvară au nu-l va depărta ?
în O *privire de pe Carpaţi,* din 1844 :

La voi mai am speranţă, copaci dedaţi cu-o soarte, La care vă împinse Osmanul cel păgîn !
Sub voi în timpuri grele, în oara cea de moarte,
Se răcoreau străbunii, ca şi-n al mamei sîn.
La voi nici iataganul, nici calul alb de spume N-\află drum de-a străbate, să spurce-un azil sînt!
Eroii ce-şi măriră prin arme scumpul nume, Acum lăsaţi restriştei, sub voi zac în mormîr.t !

în poezia *Epigonii* este vorba însă de fagi, nu de brazi.

V. 42. Este aluzie la imnul revoluţionar *Un răsunet,* din 1848, dar şi la *Un devotament familiei Hurmu- zachi,* din 1850 :

Veni-va o zi fatală, cînd intriga făţară,
Ce ţese la cabale, va pune larva jos;
Cînd pisma, nedreptatea vor fi expuse-afară,
Cînd fulgerul Proniei, ce zboară luminos,
Va nimici duşmanii ce pururea urzesc La planuri, cum să piară poporul românesc.

V. 43—48. în *Lepturariu,* voi. IV (1864), s-a reprodus *Aprodul Purice.* în *Aprodul Purice* (Iaşi, 1837), şi în nuvela *Alexandru Lăpuşne-anu (Dacia literară,* Iaşi, 1840), Negruzzi are ca izvor *Cronica* lui Gr. Ureche.

în *Sobiescbi şi românii (Calendar pentru poporul românesc,* Iaşi, 1848) are ca izvor *Istoria imperiului otoman* de D. Cantemir (v. Costache Negruzzi*, Păcatele tinereţelor,* Craiova, 1936), ediţie comentată de V. Ghiacioi, p. 329 şi următ., şi 349 şi următ.).

V. 49. D. Petrino, în *Puţine cuvinte despre coruperea limbei româneşti în Bucovina,* Cernăuţi, 1869, dă pentru întîia oară lui Alecsandri titlul de „rege al poeziei". Eminescu, criticînd, în O *scriere critică (Albina,* 1870, nr. 3—4), broşura lui Petrino, aminteşte expresia şi recii- noaşte valoarea deosebită a lui Alecsandri : „în cap. IV, cri- 'ficuTîT laudă pe d-1 Alecsandri şi-i face regele poeţilor, lucru

la care aplaudăm şi noi, pînă ce vom avea şi-un împărat al poeţilor, care adică să-i întreacă pe dumnealui, ceea ce, spus fără compliment, va fi cam greu, deşi sîntem de o natură care nu disperă niciodată".

V. 50. Aluzie la poeziile populare „întocmite'[1] de Alecsandri. Eminescu a putut cunoaşte şi ediţia 1852—1853 şi ediţia completă din Bucureşti 1866.

V. 51—52. Aluzie la *înşiră-te mărgărite — Legendă dedicată D-nei Zioe Cantacuzin* (voi. *Mărgăritărele,* 1852—1862). *înşiră-te mărgărite* a apărut în *Revista română* din Bucureşti, 1862.

V. 54. Poezia *Dridri* (voi. *Suvenire*) este scrisă în 1851 şi a apărut mai întîi în ediţia de poezii din Paris, 1853, unde avem şi evocarea veseliei actriţei, dar şi sfîrşitui acesteia în plină tinereţe.

In 1869, în *Convorbiri literare,* Alecsandri a publicat schiţa *Dridri,* care cuprinde şi amintiri tinereşti din viaţa trăită la Paris, dar şi informaţii despre activitatea revoluţionară a poetului în Moldova anului 1848.

V. 55—60. Versurile sînt un comentariu al poeziei *Vis de poet* (publicată în *România literară,* 1855, sub titlul *Mărgărita,* şi apoi în culegerea *Mărgăritărele),* după cum arată I. M. Raşcu în *Eminescu şi Alecsandri,* p. 7—8.

V. 61—66. Versuri de mărturie a cultului lui Eminescu pgntru figura măreaţă a lui Ştefan cel Mare, evocată de Alecsandri în *Poezii populare (Movila lui Burcel, Ştefan-vodă şi Şoimul, Cînticele lui Ştefan-vodă)* şi în *Doine (Altarul mînăstirei Putna).* Poemul istoric *Dumbrava Roşie, Imn lui Ştefan cel Mare* şi *Odă la Statuia lui Ştefan* sînt de mai tîrziu.

Pînă să ajungă la caracterizarea definitivă, atît de impresionantă estetic : „Zimbrul sombru şi regal[11], Eminescu a mai încercat, în Ms. 2257, alte forme : Domnitorul triumfal, leul sombru şi regal (v. ed. Perpessicius, I, 296).
Cuvîntul „sombru" a fost încetăţenit în poezie îndeosebi prin Depărăţeanu : „Este sombru-aci prezinte" *(Demoliţiuni),* „Văzînd ce sombru este ce este luminos" *(Pelegrinul),* „Pre faţa-i austeră ca sombra ta figură" (XVII), „Colo-n fundul sombru, focul potolit" (XXXIII), „Pensiv, sombru mereu" (LXIV), „Eu stam sombru" *(Lilla),* „Manfred, sombru, teribil, rebel cauţi uitarea" *(în ţine).*

întreaga parte de antiteză are frumuseţi poetice, pe care le recunoaşte şi Anghel Demetriescu, deşi socoteşte ideea poeziei fundamental greşită : „Sub o mînă mai puţin dibace, acest contrast meşteşugit şi intenţionat, prelungit în aproape cincizeci de versuri, ar face pe cititor să arunce cartea din mînă. La Eminescu, el interesează prin îndrăzneala expresiei, prin vigoarea loviturilor, prin neaşteptatul invenţiei, printr-o vervă impetuoasă, care aruncă_un_^.ecor splendid peste o idee fundamentaljgreşită." *(Op. cit.,* p. 3/0.)

V. 76. Emistihul : „S-a întors maşina lumii" este dintr-un prozaic vers al lui Vasile Fabian Bob în *Moldova la anul 1821 :*

***S-a întors maşina lumii, s-a întors cu capu-n jos.* Scrierea lui Fabian Bob este reprodusă în *Leptu- mriu,* III (1862), p. 512 şi urmat.**

Apropierea între Fabian Bob şi Eminescu, şi-n I. M. Raşcu, *îndreptar* (I), 1930, nr. 11, p. 14.

V. 85. Lamartine, în *Chant d'amour,* din *Nouvelles meditations : „Comme une lampe d'or"* (I. M. Raşcu, *Eminescu şi Ijamartine,* în *Convingeri literare,* Bucureşti, 1937, p. 146).

V. 87. La Young, în *Noaptea IV: „Pour en jouir, il ne lui fallait que des jours. Helas! tont d'eclat n'a servi qu â la jaire remarquer plutot de la mort.

Eminescu a cunoscut lucrarea lui Simion Marco- vici, care traduce amplificînd : „Numai zile îi trebuia, ca să fie fericită ; Dar a ei strălucire, în loc să-i împodobească

viaţa şi să-i semene drumul cu flori, a făcut-o să o însemneze moartea mai cu osebire."

V. 88. La Alecsandri, în *Vis de poet:*

Ca io lră dulce inima-mi trezită
Cîntă şi serbează bunurile vieţii...

(v. I. M. Raşcu, *Eminescu şi Alecsandri,* p. 44, nota 115. Izvorul lamartinian al comparaţiei, v. acelaşi, în *Eminescu şi Lamartine,* în *Convingeri literare,* p. 146).

V. 97. Versul, cum arată însuşi Eminescu, este un citat. Gh. Bogdan-Duică, în lucrarea sa despre izvoarele *Luceafărului,* reproduce şi textul pe care I-a cunoscut Eminescu din *Introduction â l'histoire du houddhisme indien* de Eugene Burnouf, Paris, 1844, p. 152—153.

Nu trebuie să înţelegem că versul exprimă nu- mai gîndul la o alternanţă a vieţii şi morţii. Eminescu desigur că nu s-a oprit numai ~I5 *Introduction â l'histoire du houddhisme indien,* ci a cercetat şi traducerile din sanscrită ale lui Burnouf. în *Bhâgawtta Purâna,* aflăm următoarele : *„Les etres qui n'ont pas de mains servent ă la nourriture de ceux qui en ont; ceux qui n'ont pas de pieds, â celle des quadrupedes; les petits â cclle des grands ; la vie, en un mot, est le soutien de la vie“* (ed. Paris, 1840, p. 127). Moartea şi viaţa sînt o necesitate a uneia pentru cealaltă şi din una se naşte a doua^ gindire care a pătrun7~şî'n~fllozofTa greacă" şi, de aici, în cea romană, găsindu-şi expresia poetică în *Poemul Naturii* al lui Lucreţiu :

Cînd ici triumfă, cînd colo puterile-a tot
ce e viaţă,
însă înfrînte-s la rînd; şi^n bocetul înmormîntării
Strigăte-nalţă născuţii ajunşi pe-nsoritele
ţărmuri:
Nici n-a urmat unei zile o noapte ori nopţii —
aurora
Fără să fie-auzite alături de falnicul scîncet,
Gemete tristul alai al cernitelor duceri spre
groapă.

(C. II, v. 575 şi urmat. 1.

Tema a fost exprimată poetic şi deYoung în *Noaptea VI: „La terre est ingrate et sterile ; c'est la de-struction qui la feconde... L'homme, comme le ver, vit sur Ies cadavres. Oii est la poussiere que la vie nait pas animee ? La beche et la charrue labourent Ies debris de nos ancetres ; nous Ies recueillons dans nos moissons ; ils forment le pain qui nous nourrit. Notre globe muie sur une sur face compos'ee d'etres qui <ont vecu. Nous folâtmns avec insensibilite sur ies ruines de l'espece humaine et le danseur fonie d'un pied Uger des cites ensevelies.“* (Trad. Letourneur)

V. 99. şi următ. După Bogdan-Duică, avem şi aici gîndire budistă, al cărei izvor este tot *Introduction d Vhistoire du bouddhisme indien,* p. 459—560. Comentarii! lui Bogdan-Duică : „Versurile aceste sînt gîndite tot budistic. Ele zugrăvesc iluzia formelor în fondul cărora se află suportul material-cadaveric, corpul supus mereu naşterii şi morţii." (Loc. *cit.,* p. 17.)

V. 105. „A încifra“, creat de Eminescu ca antonim al cuvîntului „descifra". Eminescu foloseşte şi-n traducerea fragmentară a *Criticei raţiunii pure* această expresie : „Deci ordinea şi regularitatea la fenomene, pe care le numim natură, noi o încifrăm în ea" (v. Perpessicius, *ed. cit.,* I, p. 297).

V. 107. în scrisoarea către Iacob Negruzzi, din Viena 17/VI 1870, Eminescu o dată cu diferite lămuriri în legătură cu *Epigonii,* stabileşte şi

importanţa fantaziei în lucrarea poetică : „Numai drept vorbind, mama imaginilor, fantazia, mie-mi pare a fi o condiţiune esenţială a poeziei, pe cînd reflecţiunea nu e decît scheletul, care-n opere de artă nici nu se vede ; deşi palidele figuri ale unor trage- dieni îşi arată mai mult oasele şi dinţii decît formele frumoase. La unii predomină una, la alţii alta ; unirea amîn- durora e perfecţiunea, purtătorul lor, geniul." Ceea ce expune teoretic în scrisoare este în acord cu condamnarea artei

— simplu joc al imaginaţiei — şi e în acord şi cu gîndirea de mai tîrziu a lui Eminescu în *Criticilor mei :*

E uşor <a scrie versuri Cînd nimic nu ai a spune,
Inşirînd cuvinte goale Ce din coadă au să sune,

după cum este în acord şi cu versurile din *Christ, o* poezie din decembrie 1869 (Ms. 2259, fol. 29—29 v.), în care, la fel ca-n *Epigonii,* constată lipsa de credinţă, de afectivitate sinceră, şi adîncă la oamenii vremii lui, chiar dacă au dibăcia de-a exprima ceva în mod artistic. între „inimă" şi „mînă“ nu există armonie :

Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul tău, Dară inima-i pustie, mîna-i fină n-o urmează,
De a veacului suflare inima lui este trează Şi în ochiul lui cuminte tu eşti om... nu
Dumnezeu...
Azi eşti frază strălucită, azi eşti masca cea de fală,
Ieri ai fost credinţa simplă, însă sinceră, adîncă, împărat fuşi Omenirii, crezu-n tine era stîncă, Azi în marmură te scrie, ori pe pînză te exală.

V. 114. „Noi reducem...", „azi în noi...", „şi ca dînsa suntem noi". Acest „noi“ trebuie să-i luăm numai ca un mod de expresie reverenţioasă. în realitate, poetul, prin însăşi lauda trecutului şi prin atitudinea critică faţă de prezent, se exclude dintre aceşti „noi". „Lumea cum este" se

descoperă simţurilor, lipsită de poezie şi pieritoare : prai... Eminescu însă, ca poet, are o arzătoare viaţă interioară, şi realitatea, pentru el, nu e cea din afară, ci cea din intim i^- Gtei-"lui, realitate~cI7^oTul subiectivă. Poetul trăieşte realitatea cu sensibilitatea lui vibrantă şi cu imaginaţia lui avîn- tată, şi reprezintă ceea ce vede *în el,* fireşte învăluit în iluzionare, fantazie, vis — o viziune. De aceea şi laudă modul vizionarilor de-a vedea şi exprima realitatea. *j*

Poetul îşi ia rămas bun de la trecutul fermecător,

care ştia să creeze o lume. Prezentul nu ştie să se ridice l deasupra realităţii, pentru el lumea e doar *aşa cum este.*

Avem a face aici cu un poet antiintelectualist, care recunoaşte inteligenţei capacitatea de-a vedea lumea, numai aşa cum este, dar, în acelaşi timp, cu un poet care elebrează înţelegerea lumii şi vieţii prin suFlctcaT3~ şi încrezător.
î,

După cum în prima parte poetul redase trecutul literaturii naţionale văzut prin intuiţie, în partea a doua, acelaşi poet critică intelectualismul epocii prezente şi indirect glorifică intuiţia. înscriem aici caracterizarea făcută de D. Caracostea : „Şî Imagini ca acestea T~ " -

S-a întors maşina lumii: cu voi viitorul *trece ;*
Noi sîntem iarăşi trecutul*, fără inimi, trist şi rece,*

răsturnînd ordinea firească a timpului, echivalează cu o stranie întoarcere pe dos, o dezaxare a lucrurilor, în care totuşi rămîne o afirmare de valori. Cînd deci în strofa finală, acest rămas bun de la o întreagă formă a culturii noastre, apare apostrofa :

..... sin te firi vizionare...
Ce creaţi o altă lume pe-astă lume de noroi...

în opoziţie cu *Epigonii,* pentru care : «sunet, sufletul, lumină — toate-s praf...», este evident că tot sufletul poetului neagă noroiul, deci sensul imaginilor ţinteşte tot în sus." *(Art,a cu vîntului la Eminescu,* p. 143.)

„Toate-s praf"... Expresia este folosită cu tot con ţinutul ei poetic de la *Pulvis et umbra sumus* (Horaţiu, *Oda VII,* cartea a IV-a) pînă la poezia modernă. Luăm exemple din poeţi familiari lui Eminescu încă din adolescenţă.

La Shakespeare, în *Hamlet:* „Ei bine, în ochii mei, ce-i această chintezenţă de praf ?" (Actul II, sc. 2) ; „Alexandru a murit, a fost îngropat şi s-a făcut praf" (Actul V, sc. 1).

La Young, în *Noaptea V: „Avânt que la cloche funebre m'envoie enrichir la terre de ma poussiere... la poussiere que je foule... cette poussiere que je traîne.**

La Byron, în *Gain :*

C a in :
O, unde e pămîntul meu ? Să-! vădi -O'"'
*Căci eu din el am fost făcut. ' > i J **

. *

L u c i f e r : . \>y

Departe,
De nu-l mai poţi vedea şi e mai mic,
In univers decît eşti tu îritr-însul;
Dar să nu crezi că poţi scăpa de el;
Te vei întoarce-ndată la pămînt,
La pulberea lui iarăşi; este-o parte Din veşnicia ta şi dintr-ia mea.
(Act. II, sc. 1, trad. P. Grimm.)

C a in:
Şi recunoscător
De ce aş fi ? Fiindcă sînt ţărînă Şi prin ţărînă mă tîrăsc pîn-ce N ***Mă voi, Întmrcg_ iarăşi. în ţărînă t<***
"(Act. **III, sc. 1)**

P. Grimm traduce „ţărînă", dar în original este : *„the dust" :* pulbere, praf.

Şi în epoca maturităţii, în *In van căta-veţi,* Eminescu reia expresia pentru a sublinia zădărnicia a tot ce este măreţie pe lume :

Chiar Papii mîndri, cu trei coroane-n cap,
Păstori de naţii cu strîmbă cîrjă-n mini
Pulbere-s astăzi,
Pulbere sunt chiar vii fiind.
(Ms. 2262, fol. 114)

Colaborarea lui Eminescu la *Convorbiri literare* începe în 1870 cu *Venere şi Madonă,* în nr. din 15 aprilie, şi cu *Epigonii,* în nr. din 15 august. Că Titu Maiorescu şi Iacob Negruzzi şi-au dat seamă de valoarea poetică a celor doua opere, avem mărturii suficiente, dar argumentul cel mai convingător este chiar primirea operelor în revista junimistă.

In Editura Academiei Române a apărut, în 1962, lucrarea *Contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu* de Augustin Z. N. Pop, sinteză de materiale preţioase pentru cercetătorii literari şi pentru publicul larg, care vrea să cunoască aspecte din viaţa marelui poet, dar totodată prilej pentru autor de-a interpreta greşit datele, numai spre a se ajunge la micşorarea personalităţii lui Maiorescu.

Astfel, pe baza celor două poezii apărute în *Convorbiri literare,* un versificator moldovean, Grigore Melidon, a publicat în *Secolul* din Iaşi, 5 septembrie 1870, o poezie *Eminentului poet Eminescu.* Iată comentariul lui Augustin Z. N. Pop : „Titu Maiorescu, Iacob Negruzzi şi numeroşi alţi memorialişti şi apologeţi ai Junimii au susţinut în diverse prilejuri că primele recunoaşteri pentru talentul lui Eminescu, contestat pătimaş de scriitorii cluburilor bucu- reştene, s-au produs din partea conservatorilor, curînd după ce tînărul poet şi-a trimis colaborarea la *Convorbiri literare.*

Un material poetic neaşteptat, pe cît de imprc- \ *j*
sionant, vine să dea încă o riguroasă ripostă aserţiunilor junimiste, care, mai ales după moartea lui Eminescu, au con- '
fecţionat ad-hoc amintiri de cenaclu şi au creat din colabo- *- J*
rarea marelui poet la *Convorbiri literare* un mit exploatat după cel mai tipic monopol de propagandă." ^

Asemenea elocinţă nedreaptă se continuă pe cîteva pagini, dar „materialul poetic neaşteptat" este numai poezia Jui Melidon, din care Augustin Z. N. Pop reproduce patru strofe. y

Fără să avem cea mai mică îndoială de înţelegerea artistică a celor ce-au publicat poeziile lui Eminescu în *-j*
Convorbiri literare* şi socotind poezia lui Melidon numai ca *y
un document că revista *Convorbiri literare* era citită în ţară ^^
şi că poeziile bune pe care le publica atrăgeau atenţia scriito- rilor, dăm aici în întregime poezia lui Grigore Melidon, cea dintîi celebrare în versuri a poetului, făcut cunoscut de către *Convorbiri literare* şi cei ce-o redactau, dar şi cea dintîi luare de atitudine faţă de scepticismul din *Epigonii*.

E m i n e n t u l u i p o e t E m i n e s c u

Pentru ce, sombru de gînduri, scoţi din lira ta
duioasa
Cîntul trist al disperării, minţind geniul tău,
Cînd accentul tău sonore şi-a ta limb-^armonioasă
Pune omul în uimire, ca la cîntul unui zeu.

Pentru ce pe jruntea-ţi dalbă, unde-o rază
străluceşte,
întinzi vălul alb şi rece ca un giulgiu peste-un
mormînt
Şi ne spui cu glasu-ţi jalnic că o lume se sfîrşeşte
Şi că alta nu începe pentru noi aşa curînd ?
Aste forme-s trecătoare, fiice a necesităţei:
Ea constrînge şi pe naţii şi pe \om a le-mbrăca ; Timpul trece, timpul zboară, însă zeul existenţei Pe a lumei oceanuri poartă vecinic slava sa !

Cînd un fruct apare searbăd pe-o mlădiţă obosită, Sau vreo floare încă junăpleacă fruntaa-i veştejită, E un vierme care roade sînul lor cel delicat.
Cînd un popor tînăr încă, în loc fruntea să-şi
ridice,
Pleacă capul ca o plîntă care stă numai să pice, E că viermele îndoinţei pieptul său l->au
străműşcat.

Acest vierme roade tare pieptul vostru, o poete, Dar mai avem o speranţă, un înger mîngîietor, Acest înger e credinţa, ce cu netedele^plete Pnvighează, alineazăşi mîngîie pe-un popor.

Pînă cînd raza-i senină va-ncălzi inimi romane, Pînă cînd mîna ei 15 dulce va zdrobi fleruri tirane Ce duşmanii României pregătesc pentru popor, Pînă cînd crucea divină, ca un semti de renviere, Va fi steagul nostru vesel, România, nu, nu piere
In prezent şi viitor !

Gr. Radu Melidon (1831—1897) nu s-a impus atenţiei ca poet, dar merită să fie menţionat pentru lupta hotărîtă pe care-o duce spre a se înfăptui Unirea Principatelor şi pentru priceperea pusă în organizarea învăţămîn- tului din Moldova.

A colaborat la *Zimbrul* şi *Foiletonul Zimbrului* între 1854 şi 1858. De el este apreciatul pe atunci *Cîntecul Unirii* (1859). în *Foiletonul Zimbrului* din 1855—1856, a publicat *Meditaţii pe ruinele Cetăţii Neamţului,* ca ton şi compoziţie sub influenţa *Cîntării României,* şi *28. XI. 1855,* în care înalţă un imn emancipării sclavilor. Iată cîteva versuri :

Libertate, libertate, e a veacului strigare,
Naţia, în deşteptare, a cătat în jurul său ;
Mii de suflete în lanţuri se munceau cu disperare
Şi purtau încă şi astăzi, ca în timpuri mai barbare
Al robiei jugul greu.

La Roman, în 1871 şi 1873, apare *Armonia,* la care colaborează şi Melidon. Serbarea de la Putna, în 1871, este pentru el prilej de-a scrie o poezie şi de-a vesti publicul că-şi reia activitatea după o întrerupere de două decenii.

La *Romanu* (1882—1892), printre autori de versuri de afectat pesimism, îl avem şi pe Melidon, care publică poezia *Vestala,* cîntînd pe iubita reaprinzătoare de „Sacru foc poetic". Din altă foaie a oraşului Roman, *Steluţa* (1885), aflăm că Melidon, donîndu-şi cărţile lui, a întemeiat o bibliotecă publică, prima din oraş.

Să mai amintim că tot de Melidon este lucrarea *Regule scurte de versificaţie română. Metod uşor pentru a putea face cu înlesnire versuri corecte* (Iaşi, 1858).

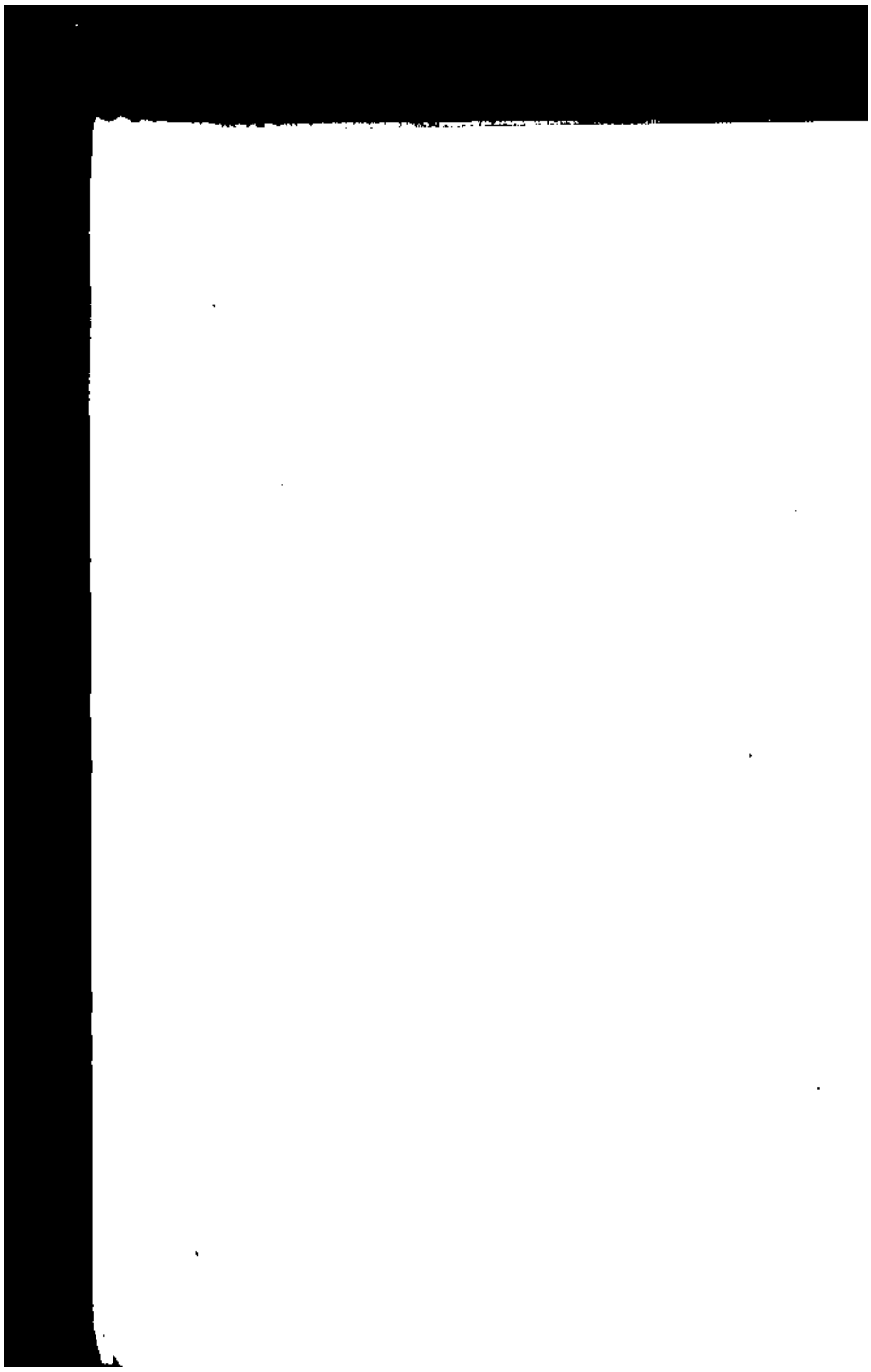

i III i

Dar poate acolo să fie castele Cu arcuri de aur zidite din stele, Cu nuri de foc şi cu poduri de-argint, Cu ţărmuri de smirnă, cu fiori cari cint..

Poeziile de tinereţe ale lui Eminescu, înainte de colaborarea la *Convorbiri literare,* atrag de îndată atenţia^ prin vădita înclinare spirituală a....Poetului pentru ojurac.. de.. mister, jn care el se simte trăind şi mişcîndu-se. Traducerea *Ijanţul de aurŢ^tlup'â.* Onkel_. Adam, pe care-o publică în *Familia* din octombrie—noiembrie 1866, a fost făcută, credem, nu pentru că nuvela ar avea o valoare deosebită, ci datorită bizareriei întîmplărilor şi personajelor. Contele Lejonswärd crede în existenţa unor relaţii între oameni şi lumea spiritelor. Instruirea în ştiinţele oculte i-a fost făcută, ne spune el însuşi, de către un spaniol cu străbuni mauri, Don Caldero : „El fu acela care-mi arăta, cu o claritate pe care nu o pot descrie, unirea între Dumnezeu şi om, între lumea pammteasca şi cea spirituală. El fu acela care-mi dovedi ex 1 s ten ţ aTTi'n ei fgtaţ î"uni' "între noi şi lumea spirit eTor7 care se mamTestă prin visuri, presimţimînte, prin simţiri întunecoase, car(T 3ovedesc inf 1 uenţa unei puteri superioare^ *J* ETTuTacelă~Sre~prînîî aHevaruFexistenţei fantasmelor cură-\ ţită de orice superstiţiune, adecă : el nega o manifestare materială, însă o primi în cît se atinge de influenţa unor / fiinţe superioare asupra simţurilor noastre."

Cunoaşterea lucrării lui Onkel Adam este dinainte de 1866. în adevăr, în *La. mormîntul lui Aron Pumnul,* în versul 13, avem „a sferelor cîntare". Eminescu se referă la cîntarea îngerilor, dar expresia este clasică. O aflăm în *Visul lui Scipio* (din *Republica* lui Cicero) : „Ce este, întreb /eu, ce este acest sunet atît de puternic şi totuşi atît de dulce

I care-mi umple urechile ? — Este, îmi spune tata, acel sunet < care, desfăcut în intervale neegale, însă orînduite foarte : regulat, se formează din ciocnirea şi mişcarea sferelor înseşi

I şi amestecînd potrivit tonurile înalte cu cele grave, dă naş- *j* tere la armonii felurite."

\ —ţ- După Pithagora, universul este format din nouă j sfere, din care opt sînt în mişcare, iar a noua — pămîntul — I stă la mijloc în repaus. Mişcarea armonioasă produce mu- i zi ca sferelor.

Şi Goethe a cunoscut aceste păreri antice şi, în *Faust, Prologul în cer,* aflăm versurile :

Prin zvon de sfere înfrăţite,
Planete, saare, sună-ntr-tma,
S-aude ca un mers de tunet
Cutreierul din totdeauna.

(Trad. Lucian Blaga)

Expresia a pătruns şi în *Lanţul de aur:* „Min- , tea-mi pare tocmai ca un ţăran necioplit, care, vîzîndu-se [r] într-un salon de bal, stă, jrmstră înţelepţeşte totul şi care cu toate aceste preferă tonurile scripcarului din sat maj^mult decît acoardele pline ale orchestrei.. Dacă ar putea să se vîre în ceriu, atuncea ar recensa muzica sferelor şi ar rezona că îngerii nu cîntă pe arpele lor cu destulă preciziune şi viaţă, sau că corul ceresc e prea slab în bas.[K] *(Familia,* 16/28 oct., 1866, p. 405.) în afară de *La mormîntul lui Aron Pumnul,* mai avem „muzica sferelor" în fantazia

Ondina, v. 99, şi „cîntarea sferelor", în *La.* o *artistă,* din *Familia,* 18/30 august 1868.

Autorul pe care-l adînceşte Lejonswărd, pentru a se instrui în ocultism, este lung Stilling (1740—1817), gîn- ditor politico-social şi formulator al sistemului nomocratic, în *Die Grtmdlehre der Staatswirlschaft* (1792), dar mai cu seamă mistic, precursor al spiritiştilor moderni, prin lucrările *Scene din regatul spiritelor* (1803), *Teoria ştiinţei spiritelor* (1808) şi *Apologia* (1809). A scris, de asemenea, povestiri şi romane.

Onkel Adam este pseudonimul scriitorului suedez Cari Anton Wetterbergh (1804—1889). Umorist în schiţe şi nuvele, a fost sub influenţa lui Dickens în unele romane cu preocupări sociale : *Bani şi muncă* (1847), *Ură şi iubire* (1849), *Ol ga* (1850), *Iubirea şi afacerile* (1852). Are şi alte lucrări, ca : *Cele patru semnături* (1843), *Guvernanta* (1843), *Un nume* (1845), *Paralele* (1846). A publicat şi poezii lirice. între anii 1862 şi 1872, a redactat o cunoscută foaie pentru copii : *Linnea.* Date despre acest scriitor avem în Schiick şi Karl Warburg, *Histoire illustree de la litterature suedoişe,* din 1916.

Curioasă este lumea poeziilor de adolescenţă ale lui Eminescu. Una are titlul *Misterele nopţii* şi nu lipsesc de aici : silfi, cînt mistic, umbre albicioase, îngeri, suflete de flori. în *La. Bucovina,* poetul ştie de geniile rele cu influenţă asupra soartei omeneşti. în *La Heliade* dăm de silfi, care-şi găsesc culcuşul în potirul crinilor. La fel, şi-n poeziile date la iveală după moartea poetului, se vede recurgerea la diferite spirite, genii ale nopţii, umbre tainice, fantome filfiind în jurul nostru, zîne de ape ori de păduri. Cuvîntul înger este de pe acum obsedant (v. *Ondina, Filozofia copilei, Cînd, Copilă înger, De ce să mori tu ? De-aş muri ori de^ai 7nuri, Locul aripelor).* Şi cuvîntul : mister revine des : visări misterioase *(Din străinătate),* misteriul cel

sînt *(Junii corupţi),* misterul surîde *(Cînd),* mare de miste- ruri *(Unda spumă),* rai de misteruri *(La* o *artistă, I).*

Caracteristică este postuma *Printre stînci de piatră seacă* de prin 1867. O notă lămuritoare a poetului : „Lunatecii fac luna o zînă, dîndu-i un imperiu de voinţă şi capricii". în ansamblul operei lui Eminescu, versificaţia aceasta merită atenţie^ căci dă pe faţă, de acum, din adolescenţă, înclinarea de- a transpune în versuri teme din popor. Este o producţie cu nimic inferioară celor similare, ca inspiraţie, din *Doinele* lui Alecsandri. în versurile :

Este Dama cea nebună
Care cîntă noaptea-n crîng...

nu avem vreo aluzie la „daina“ lituaniană, dar la sfîrşitul anului 1868 Eminescu putea şti de aceasta dintr-o conferinţă a lui Hasdeu despre identitatea de origine a dacilor şi a lituanienilor. Credinţa populară face din lună o zînă a nopţii, iar Eminescu îi dă unei lunatece numele de *„Daina",* o prefacere în sens popular a numelui „Diana“.

Numele Dainei apare şi-n schiţarea unui poem, *Genaia,* de care Eminescu era preocupat prin 1868—1869. Subiectul ne este expus astfel : „Creaţiunea pămîntului după o mitologie proprie română. Pămîntul gînd al poetului Rom.“ Urmează schiţarea, cu părţi în proză, unele cu totul obscure, şi cu mărunte versificări (textul, în ed. Perpessicius, IV, p. 459, şi note, în voi. V, p. 569).

Ceea ce apare limpede este că poetul încearcă să creeze o cosmogonie proprie, deosebită de cea vedică, elenă, parsă ori bogomilică, însă este stăpînit de o gîndire mistigă tot străină. Misticul medieval german Eckhart şi-a expus doctrina după care divinitatea pur potenţială, nemişcată şi neactivă, contemplîndu-se în propria ei imagine sau idee de Dumnezeu, a devenit o divinitate personala, plinii dc viaţă şi activă. La fel concepe Eminescu pe poetul Rom, care oglindeşte^ în sine şi gîndeşte ideea de pămînt şi creează pămîntul, de care se leagă apoi tot ce este visare, cugetarc, viaţă şi moarte.

în ţesătura planului scrierii intră şi *Doina Dainei* „ca şi *Klage der Ceres“.* La ce se referă poetul se cunoaşte bine. Pluton, cu asentimentul lui Zeus, răpeşte pe Proserpina, fiica zeiţei Ceres, şi-o face soţie şi o întronează ca regină a infernului. Ceres, copleşită de durere, ia haină de doliu şi rătăceşte pe pămînt şi peste ape în căutarea celei pierdute, în sfîrşit, Soarele are milă de ea şi-i dezvăluie soarta Pro- serpinei. îndoliata mamă duce o viaţă retrasă şi nu mai ia parte la întrunirile zeilor. Dar, ca urmare a acestei vieţi, se pustieşte şi pămîntul, căci zeiţa făcea doar să se acopere lanurile cu spice şi să se încovoaie ramurile de belşugul fructelor. Ca să nu se nimicească toate de pe pămî-nt şi să

nu dispară neamul oamenilor şi al celorlalte vietăţi, Zeus hotărăşte ca Proserpina să trăiască două părţi din an lîngă mamă ş| numai o parte în infern, lîngă soţul ei. Astfel Ceres, după îndelungi zile de jale şi plînset, se însenineză, şi natura îşi recapătă podoaba de verdeaţă, flori şi roade. O frumoasă legendă, care explică asprimile iernii, spre deosebire de celelalte anotimpuri atît de favorabile omului. *Klage der Ceres*, amintită de Eminescu, este poezia lui Schiller. Mitul grec cu imnurile şi spectacolele cărora le-a dat naştere sînt cuprinse în faimoasele mistere de la Eleusis, despre care au scris cu muEiT ştiinţă Foucart, Descharme, Furtwăngler, S. Reinach, Charles Diehl.

Fără îndoială că Eminescu, încă de copil, cu sensibilitatea şi cu fantazia lui precoce, a simţit plăcere pentru misterul aflat în credinţele, superstiţiile, descîntecele, poveştile cunoscute din mediul rustic al Ipoteştilor. A primit imbolduri chiar de la mama sa. In *Codru şi salon :*

Mama-i ştia atîtea poveşti, pe cîte fuse Torsese în viaţă...
deci ea I-au învăţat Să tîlcuiască semne şi-<a pasărilor
spuse Şi murmura cuminte a rîului curat.

Şi el, ca toţi copiii trăiţi la ţară, a ştiut că fiecare se naşte sub o stea, că stingerea unui om coincide cu c¥c?erca unei stele. Astrologia sub îorma ei rustica şi cu trasarea soartei omului după locul ocupat de astre în momentul naşterii lui, fatalitatea naşterii şi vieţii pe care ai a o duce îi vor fi îmboldit de timpuriu gîndirea şi fantazia. Putea să spună şi el, ca şi__Hoffmann : „Sînt ca jtcei copii născuţi dumineca, hărăziţi să vadă lucruri care rămîn in-vi- zîFiîe celorlalţi oameni".

'Ca elev al lui Aron Pumnul şi ca bibliotecar al acestuia, Eminescu a putut căpăta dragoste pentru literatura naţională. Sînt dovezi vădite că-i erau familiari Eliade, autor şi al *Sburătorului,* C. Negruzzi, traducător şi al *Baladelor* lui Hugo, atît de caracteristice prin lumea geniilor, silfilor, uriaşilor, faunilor, undinelor, participanţi la un fantastic sublim ori macabru, Bolintineanu, Creţeanu, Sihleanu, Depărăţeanu, toţi sub influenţa romantismului, pe care-l acceptă şi cu mijloacele lui literare. Nu s-ar fi putut să-i scape lui Eminescu *Mihnea şi baba* de Bolintineanu, *Cîntarea barzilor la mormîntul bătrînului Mircea* de Creţeanu, *Strigoiul* de Sihleanu, *In fine* de Depărăţeanu.

Toţi scriitorii noştri care s-au format, din punct de vedere cultural, în prima jumătate a secolului al XlX-lea, au cunoscut pe Young şi pe Ossian şi au suferit influenţa acestora, şi ei, ca şi înaintaşii lor apuseni creatori ai romantismului. Eminescu a citit o parte din *Nopţile* lui Young în traducerea lui Simion Marcovici şi a fost impresionat

de tot ce ele au ca sensibilitate îndurerată şi ca element misterios : mersul solemn al stelelor, 'armonia auzită de lună în alunecarea ei printre astre *(Noaptea IV),* oamenii-îngeri şi îngerii-oameni *(Noapte,a V)* şi apoi : cerul menit sa lumineze sufletul omului, sferele în mişcare deasupra noastră, timpul înaintînd cu o coasă, fusul ursitoarelor, suflul mîn- '"T gîietor al zefirului, ceasornicul minunat al sferelor cereşti, ^ vremea ce-şi întinde anpîIeV umbra tainică a chiparoşilor, singuraticele candele care abia mai licăresc la mormintele stăpînitorilor de ţară de altădată. Traducerea lui Simion Marcovici a fost dintre primele cărţi care au bilitatea lui Eminescu.

Cum era curios de tot ce se scria în româneşte, Eminescu se va fi oprit şi la paginile din *Foaia pentru minte,* 1864, în care apărea o parte dintr-o *Noapte,* în traducerea lui Mureşanu, poetul revoluţiei, pe care Eminescu avea să-i privească, într-un poem, ca personaj mitic. Iată cîteva versuri potrivite şi cu sensibilitatea adolescentului poet :

educat sensi^ *C. ~2~*

Şi ce e însăşi lumea ? a ta lume f o groapă !

Nu-i pulbere în lume, ce viaţă n-,ar fi avut! Amtrul, ca şi sapa, prefac în praf străbunii,
Din huma omenească e pîinea cea de zi.
A globului surfaţă concavă, tremurîndă,
Acoperă boltită pe prunci în somnul lor,
Din cauza devastării ţinem orbiţi serbare,
Şi pe cetăţi turtite săltează jucători...

Şi Ossian i-a fost curînd cunoscut prin traducerea franceză. Şi-n scrierile acestuia, mai ales în cea mai renumită, *Fingal,* sînt însufleţite toate elementele naturii. Avem un adevărat hilozoism, în care era firesc să se complacă

o sensibilitate delicată. Uraganul este condus de spiritele nopţii, colinele se înviorează la apariţia fantomelor, vînturile au şoapte triste ori îngîndurate, fantasmele dau fiori cu

vocea lor subţiată, boarea serii plînge în trestii, spirite se urcă şi coboară pe razele lunii, vietăţi misterioase aruncă în noapte strigăte sinistre. Nu numai povestirea în sine, cu ceea ce are homeric, dar şi mijloacele poetice au încîntat pe poeţii noştri, aşa cum au încîntat pe apuseni, şi atunci chiar cînd au putut să ştie că Ossian reprezenta numai o mistificare literară.

în *Buletinul M. Eminescu* din 1930, comentînd cîteva note din Ms. 2262, Bogdan-Duică arată că i-au fost sugerate lui Eminescu de o lectură din Ossian. Dar aceste note sînt în legătură cu *Povestea* din 1869, în care şi versurile 1—78 şi alte versuri izolate cuprind elemente caracteristice din *Fingal:* uraganul Nordului, vînturile îngheţate, întunecimile pline de răceală, murmururile vînturilor, claritatea tremurătoare a astrelor, iarna cu fiorul zăpezilor ne- sfîrşite, urletele valurilor pe care Nordul le izbeşte în maluri, meteori vestitori de tristeţe şi de moarte, şi mai ales fantomele, spiritele ieşind din sînul nopţii ori plutind pe nori şi pe vînturi.

Atenţia spre *Fingal* îi putea fi îndreptată şi prin traducerile lui C. Negruzzi din Hugo. în *Trilby zburătorul:*

Unde se primbla falnicul Fantom
al lui Fingal.

într-o încercare literară în proză, *Visul unei nopţi de iarnă*, Eminescu aminteşte din povestirile Iui Hoff- *j* mann acel__personaj care se-n3răgosteşte de 7un chip de | ceară "^(Ms. 2255, foîT 266). Este vorba de studentul Natha- y ! nael, a cărui viaţă reală se împleteşte cu fantasticul şi care-i \ cuprins 3e o pasiune de neînţeles pentru păpuşa fără viaţă, automatul Olympia, creat de profesorul ÎJpăTanzani, cu ajutorul lui Coppelius, acesta o figură obsedantă — omul cu nisipul —, spaimă pentru copiii care n-ascultă de mamă cînd sînt trimişi la culcare. în această povestire se putea citi gîndul lui Hoffmann că-n zadar omul se crede liber şi că, de fapt, este o simplă jucărie la discreţia unor iorţe oculte. ------ ----------

_____ _____ _____

Eminescu a cunoscut din adolescenţă pe Hoil- mann şi va fi gustat, şi el, atît de frumoasa povestire *Ulciorul de aur,* cu oameni purtaţi de forţe ascunse, cu vrăjitorii, metamorfozC~lunie"ă spiritelocrrj^^ainjUiA^&meig-ieii- poaică verde-azurie, şi cu un personaj Anselmus, care co-, piaza~mănuscrise vechi în limbijoeîaţelese decît de arhivarul salamandră. Fericirea lui Anselmus este : „viaţa în poezie, pentru care acordul sfînt dintre toate făpturile se revelă ca taină adîncă a naturii". La fel cu Anselmus şi Serpentina, imaginativul Eminescu se va fi visat, şi el, într-o

Atlantida a bucuriei de viaţă şi a frumuseţii ideale.

M'Ortma est **a apărut în** ***Convorbiri literare*** **din 1 martie 1871. Trimiţînd redacţiei poezia, autorul o însoţeşte cu o scrisoare către Iacob Negruzzi, la 11 februarie 1871 : „Apoi va mai trimit nişte versuri de-ale mele. Bune, simt că nu sunt ; poate însă să nu fie cu desăvîrşire rele. Ştergeţi ce vi se va părea bun de şters.“ Ms. 2259, fol. 28v.—29v. a păstrat versiunea de pe care Eminescu a făcut copia pentru redacţie : deosebirile sînt mărunte, arata şi de data aceasta, la Eminescu, un mare simţ critic, şi putem crede că redacţia** ***Convorbirilor*** **n-a uzat de libertatea ce i se lăsa.**

Despre ***Mortmt est*** **s-a scris adesea, scoţîndu-se în relief fie valoarea literară a poeziei, fie izvoarele ei ori asemănările de temă cu poezii înrudite din literatura universală. S-a făcut de multe ori apropierea de O** ***fată tînără pe patul morţii,*** **atribuindu-se lui Bolintineanu o influenţă mult mai mare decît cea reală. Tema poate fi întrucîtva asemănătoare, dar fondul afectiv şi intelectual, ca şi** ***veştmântul***

de imagini arată la Eminescu superioritate şi originalitate cu totul aparte.

Ceea ce se poate sublinia este că Eminescu a reţinut ritmul din O *fată tînără pe patul morţii* (D. Caracostea, *Arta cuvîntului la Eminescu,* p. 147), a mers, în ce priveşte versificaţia, pe urma înaintaşilor şi a împrumutat stanţa poeziei lui Bolintineanu (Anghel Demetriescu, *Mihail Eminescu,* în *Literatură şi artă română,* 1903, p. 370).

Radu I. Paul, în *Izvoarele de inspiraţie .a. cîtorva poezii ale lui Eminescu,* Cluj, 1934, stabileşte asemănări de temă între *Mortua est* şi două poezii de Creţeanu : *Ideea morţii* şi *îndoiala.* Se pot face însă numai observaţii de ordin general, în poeziile lui Creţeanu nu se poate afla izvorul a nimic ce-i specific ca fond şi ca imagini în poezia lui Eminescu.

D. Caracostea *(op. cit.,* p. 166 şi urmat.) compară *Mortua est* cu *A Silvia* de Leopardi şi ajunge la concluzia demnă de reţinut : „Caracterele relevate ne arată că prin Eminescu se afirmă în literatura lumii un tip formal unic : prin absolutul elanurilor sufletului în conflict cu ale spiritului, este în el un dinamism propriu, care întru nimic nu este mai prejos de cei mai răscolitori poeţi ai lumii, iar prin forma care de pe acum vrea să domine şi cele mai mici amănunte ale structurii, stă alături de clasicii formei stă- pînite".

Intîia redacţie a poeziei, cu titlul *Elena* (Ms. 2259, fol. 1—2v.), cuprinde mult material, multe repetări pentru exprimarea aceleiaşi idei ori a aceluiaşi sentiment, repetări, care în loc să întărească impresia artistică, dimpotrivă, o fac tot mai vagă. A doua redacţie (Ms. 2259, fol. 18v.—20v.) marchează,munca de selecţionare şi mai bună organizare a materialului, aduce multe elemente noi de imaginaţie, rămî- nîndu-se însă la concepţia, în linii generale, din redacţia anterioară. Numai versiunea a treia vine cu o concentrare a materialului, cu strofe bine închegate şi caracteristice şi, mai ales, cu ceva nou, care întregeşte concepţia: strofele ascensiunii sufletului celei moarte. Dar, pentru lămurirea a ceea ce apare acum ca nou, este nevoie să ne oprim la stadiul de cultură al poetului în 1870.

Din 1869 înainte, Eminescu este student în filozofic şi trăieşte cîţiva ani în cercuri culte din Viena şi Berlin. Totuşi parte din poeziile lui dau pe faţă o accentuare a tendinţelor din adolescenţă. Trebuie să admitem că Eminescu capătă un nou strat de cunoştinţe, care-l încîntă ca poet, după cum

cercetarea operelor filozofice îi încîntă ca student cu aspiraţiile ce i se impuseseră din ţară de-^a-şi trece un doctorat ca să poată fi profesor. îmbogăţirea cunoştinţelor intelectuale a mers alături cu aceea a viziunii poetice a lucrurilor.

De remarcat că-n *Elena* versurile 9—36, din redacţia definitivă, nu au corespondent, că în versiunea a doua sînt numai indicate unele imagini şi că numai în versiunea a treia, cea din epoca studiilor la Viena, cu experienţa unui proaspăt strat de cultură, s-a ajuns la o formă apropiată de cea definitivă.

Ascensiunea sufletului-înger o aflăm, ca temă, într-o poezie de Byron *Despre moartea unei tinere* (în *Rours of Idleness) :* „Sufletul ei, care nu se poate compara cu nimic, şi-a luat zborul dincolo de regiunile unde scînteiază astrul zilei ; îngeri plîngînd o conduc spre acele lunci, unde virtutea se răsplăteşte cu plăceri fără de capăt". Şi Byron este cuprins de durere, dar, spre deosebire de Eminescu, ajunge la resemnare : „Nu voi refuza Dumnezeului meu

/ ^

supunerea^. Poezia cu care este exprimată de Eminescu tema ne""3uce spre alte izvoare decît opera lui Byron.

Cercetînd, la Viena, operele lui Kant, Eminescu a citit şi *Traume eines Geistersehers,* tratatul din 1766, în care se combate conţinutul delirant al cărţilor mistice ale lui Swedenborg (1668—1772). Lucrările acestuia pătrunseseră în ţările germanice, entuziasmaseră pe unii, lăsaseră sceptici pe alţii, dar zăpăciseră pe mulţi. Întrebat asupra acestor chestiuni, Kant îşi expune părerile în tratatul amintit, adresat Charlottei de Knobloch.

Filozoful nu crede în apariţii şi viziuni, deşi i se aduc mărturii ale unor oameni a căror seriozitate nu" putea ţipusa~la îndoiaTăT PlecTnd de la ideea că nu există' spirite şi că nu se poate argumenta raţional o asemenea existenţă, apariţia unor spirite trebuie considerată numai ca o iluzie a imaginaţiei noastre, iar vizionarii — arhitecţi aerieni ai unor specii ideale de lumi — sînt halucinaţi care transpun în afară de ei şi socot ca existînd real numai obiecte ale imaginaţiei proprii.

Kant arată că vederea de spirite şi ceea ce se numeşte clarviziunea unora îşi găseşte explicaţia în tulburările organice ale indivjdului, că Swedenborg suferea de o halucinaţie a sentimentului, aşa cum metafizicienii pot suferi de o halucinaţie a raţiunii. Ridicîndu-se împotriva

preten- ţiiîor de a pătrunde necunoscutul, Kant dă metafizicii defi- niţia ca ştiinţa~lTÎTm îteToFrâţiunii umane. Desigur, studentul în filozofie avea de învăţat ceva nou, dar poetul Eminescu, cu uimitoarea lui curiozitate intelectuală, n-a rămas indiferent la ceea ce în Swedenborg poate fi încîntare a reveriei şi fantaziei. Ceea ce Kant numeşte halucinaţie a sentimentului putea să nu fie primit de studentul în filozofie, dar gustat de tînărul poet. Rezumînd pe Swedenborg cu ciudatele lui halucinaţii, ca spre a se apăra de-o învinuire, Kant scrie : „n-am adăugat nici unul din visurile mele la cele ale

autorului". Este necesar să spunem că Eminescu a făcui, contrariul.

Se aflau desigur şi la Viena scrierile misticului nordic, dar nu se poate afirma pe bază de documente că Eminescu le-ar fi cunoscut direct. Ceea ce se poate preciza este că a cunoscut lucrarea lui Balzac *Seraphita,* în care se expune literar tot ce este esenţial în mistica lui Swedenborg. Dăm aici pasajul relativ la ascensiunea sufletului Seraphitei :

„II monta comme un soleil radieux qui sort du sein des ondes ; mais plus m<ajestueux que l\astre et promis â de plus belles destinees, il ne devait pas etre enchaîne comme les creatures inferieures dans une vie circulaire ; il suivit la ligne de 1'in fini et tendit sans deviation vers le centre uni que pour* s';y *plonger dans sa vie eternelle... Des myriades d'Anges accoururent tous du meme voi, sans con- fus'von, tous pareils, tous dissemblables, simples comme la rose des champs, immenses comme les mondes... â mesure que montait le Seraphim, il devenait plus pur... II montait, recevait de cer ele en cercle un don nouveau... Aucune des voix ne se taisait, l'hymne se propageait dans tous les modes : Salut â qui monte vivant... Esprit vainqueur, Reine du mondc voie â ta couronne! Triomphateur de la terre, prends ton diademe ! Sois â nous... Les Anges flcchissaient le gen ou pour celebrer sa gloire" **Wilfrid şi Minna privesc ascensiunea, iar primul exclamă : *„Nos diademes d'etoiles sont lâ-haut!"***

Elementele descriptive din v. 25—30 apar în *Morttta est* numai o dată cu versiunea a treia. în *Traume eines Geistersehers,* arătînd absurditatea a ceea ce era dat drept contemplare spirituală, Kant aminteşte minunăţia grădinilor, palatelor, galeriilor imaginate de Swedenborg pentru înfrumuseţarea lumii cereşti. în adevăr, în *De caelo et in- ţerno,* aflăm următoarele : ^Am-^ăzut în cer palate atît de măreţe şi de superbe, că nu este po"sîbil unui "muritor~sâTe-

descrie. Partea de sus părea făcută din aurul cel .maijucios şi mai scînteietor,~iar fundamentul din pietre preţioase. Inte-

"noruT a p a r t a ine n t^o ~er a 'deco rat ..cu tot ce-i cu putmţa^să sg-.Jmagineye maLfrumos. Către'mlafăzi'erau ' grădini şi straiuri de flori, în care totul era de o scînteiere uluitoare ;

■ frunzele unor arbori păreau de argint, iar florile lor de aur j lucitor. Fiecare floare avea culorile şi scînteierea curcubeu- \ lui, palatele erau de-o frumuseţe răpitoare/[1] Acestea toate înfăţişau lăcaşul îngerilor.

Lâ .. îelf Balzac, în *Seraphita,* ne dă descrierea palatelor de aur, a vilelor superbe, a grădinilor cu arbori misterioşi, cu pietre scumpe, a caselor cu uşi de perle, covoare de diamant,

obiecte în culori murmuitoare. Iată o viziune a Seraphitei : *„Je m<arche sur Ies nuees, je suis au mieux avec Ies gouffres du Fiord, la mer est une monture â la quelle j'<ai mis un frein, je s,ais ou croît la jleur qui chante, ou myonne la lumiere qui parle, ou brillent et vi- vent Ies couleurs qui embaument; j'ai Vanneau de Salomon, je suis une fee, je jette mes ordres aux vents qui Ies executent en esclaves soumis..."*

Din aceste corespondenţe misterioase ale unor lucruri cu calităţi neobişnuite în lumea pământească, Eminescu a reţinut *„la fleur qui chante"* — flori care cînt — şi nu din întîmplare, ci fiindcă are semnificaţie chiar în expunerea de către Balzac a halucinaţiilor swedenborgiene : *„pour ces esprits, tont ici-bas porte sa signifiance. La moin- dre fleur est une pensee, une vie qui correspond â quelques lineaments du Gmnd Tout, duquelils ont une constante intuition."* Expresia este reluată în *Sărmanul Dionis :* „flori cîntau înaer cu frunze îngreuiate de gîndaci, ca pietre scumpe".

Citirea atentă de către Eminescu a tratatului *Traume eines Geistersehers* nu poate fi pusă la îndoială. El a ştiut să reţină nu numai viziuni poetice, ci şi cîte o expresie caracteristică, de care avea să-şi reamintească la momentul potrivit.

Dintr-o versiune a îndelung frămîntatului poem *Mureşanu,* Eminescu a smuls cîteva versuri, făcînd din ele compoziţia cunoscută sub titlul *Se bate miezul nopţii,* rămasă zeci de ani obscură din pricina lecturii greşite de către Maiorescu a unuia, din versuri. Am arătat că lectura corectă este :

Pe căi bătute-adesea vrea mintea să mă poarte

(v. *Revista societăţii Tinerimea română* din ian. 1942 şi *Luceafărul,* 14 martie 1964).

Dar încă două versuri au nevoie de comentarii :

Ci cumpăna gîndiri-mi şi azi nu se mai schimbă,
Căci între amândouă stă neclintita limbă.

După Gh. Bogdan-Duică, expresiile „cumpăna gîndirii" şi „neclintita limbă" ar arăta o influenţă iranică, venită la Eminescu prin cunoasterealîwataturii Jui .Zorqaşţru *{Despre '*Luceafărul> lui Eminescu,* Braşov, 1925, p. 26—27). în realitate, avem o directă influenţă a tratatului lui Kant. îri capitolul al IV-lea se află în doua locuri expresia *„Verstandesimge" :* 1) „Falsitatea unei balanţe care, după legile civile,

trebuie^ să fie o măsura a acţiunilor, se descoperă trecmd. de pe un taler pe celălalt greutatea mărfii. Părtinirea cumpenei gîndirii *(die Parteilichkeit der Verstan- deswage)* se dă pe faţă printr-un procedeu similar, fără de care este imposibil să se scoată, în judecăţile filozofice, un total uniform din gîndiri comparate". 2) „Cumpăna gîndirii *(Die Verstandesmage)* nu este totuşi în întregime în echili-, bru, şi unul din braţe, acela care poartă talerul cu inscripţia : *Speranţa în viilor,* are un avantaj mecanic, care face ca temeiuri uşoare, căzînd în taler, şă_tragă.xnai n'>ult decît speculaţiile mai grele din talerul celălalt."

Kant combate pe cei ce nu au o „cumpănă a gîndirii" în perfect echilibru. între aceştia sînt Swedenborg şi ceilalţi mistici, care nutresc *speranţe în viitor,* sub forma de credinţe în apariţii fantomatice şi de raporturi cu spiritele care ar pluti în lume.

Eminescu, după cum se vede, într-un moment de adîncă meditaţie, nu se lasă copleşit de nimic din ce poate fi iluzie în viaţă, mintea lui aseamănă viaţa cu moartea şi ajunge la o stare" de~siguranţă, de determinare^ He^^hT^" libru perfect: „între jtmîndouă stă neclintitalimbă a cumpenei gîndirii.

în legătură cu} *Moriuu* sînt şi alte chestiuni de natură literară pe care le" amintim aici.

Versul 1 a suferit modificări în diferitele versiuni ale poeziei. în versiunea *Elena:* „ca lampa ce piere veghind pe mormînturi". în versiunea a Il-a : „*Q* lampă de veghe pe triste morminte". în versiunea a IlI-a : „Făclie c?e veghe pe umezi morminte". între 1866 *şi* februarie 1871, Eminescu a frămîntat textul spre a-i da o formă cît mai artistică. A renunţat la ^Jampa" care aminteşte prea de aproape pe Bolintineanu şi a dat mai mult cuprins afectiv versului.

în versurile 1—4 avem o sinteză a vieţii copilei : A trecut de hotarul lumii pămînteşti, aşa cum se trece re- pede o făclie aprinsă pe mormintele umede din zilele triste şi înceţoşate ale toamnei, a dus o viaţă de~ puritate şi de elevare, aşiToim sunetuT"clopotului vibreaza cTar şi ne- în- efreapta gîndul spre cele cereş'ti, şi~s-aTncîntat~3e visuri care, aşa cum este totul pe lume, s-au încheiat cu suferinţă şi durere.

Despre v. 13 şi următ. aprecierea lui D. Caracostea *(op. cit,* p. 159) : „Strofa de încheiere a ascensiunii

este şi cea mai măiestrită. Imaginile de mişcarc colabore.i/;» aici cu vizualul şi cu auditivul, totul încununat cu o uimi toare sugestie de taină... Cît va exista limba românească, strofa aceasta va deştepta o mereu reînnoită admiraţie. Far-mecul ei stă mai ales în uimitoarea sugestie acustica a misterului din versul al treilea şi în acea revărsare admirativă de culoare din versul ultim."

Tot de D. Caracostea *(op. cit.,* p. 161—162) reliefarea valorii artistice a versului „Se poate ca bolta de sus să sespargă" : „Observaţi contrastul dintre imaginea aceasta*, bolta de sus;* tărie şi veşnicie, şi verbul neaşteptat, deci de larg răsunet, *să se spargă.* Prin neaşteptatul alăturării a două imagini care n-au mai fost astfel gîndite împreună, verbul sugerează viu ceva catastrofal, care izbucneşte cu atît mai elementar, cu cît acţiunea nu poate fi gîn- dită aici ca mînată conştient de un subiect."

în v. 33 şi următ. se exprimă clar credinţa că, scăpînd din cătuşa în care erau ţinute de trup, spiritele se ridică în regiunea astrelor. Versurile lui Eminescu nici nu pot avea un sens fără să ne închipuim o lume de aştri şi de sori locuiţi de spiritele foştilor oataeni, care duc acolo o viaţă ferită de cunoaşterea viselor contradictorii şi de iluzionarea cu basme deşarte şi urîte, cum este viaţa pămîntească.

Este justă observaţia lui I. M. Raşcu că avem aici „ghimpele logicii" care nu-i îngăduia poetului liniştea, căci, de fapt, viaţa tinerei noastre a fost numai ceea ce ni se spune în strofa I, contrar cu totul versurilor 34 şi 36 (v. *Poeziile lui Cîrlovm,* în *Alte opere din literatura română,* Buc., 1938, p. 53, nota 42).

I. M. Raşcu a cercetat cu amănunţime ecoul poeziilor lui Alecsandri în opera lui Eminescu (*Eminescu şi Alecsandri,* Bucureşti, 1936). Găseşte că poate fi o influenţă a lui Alecsandri cînd Eminescu îşi întitulează *Elena.*

întîia variantă a poeziei *Mortua est.* Pentru v. 3—4 este justificată trimiterea la versurile lui Alecsandri din *La o mamă,* cu titlul ulterior *Pe albumul Doamnei* 2. :

Sînt oare de jale fără mărginire,
Cînd sufletul simte dor de pribegire
Şi^ar vrea ca să treacă de^al lumii hotar,
Scuturînd din aripi al vieţii amar.

Citind versurile din prima strofă, Anghel Deme- triescu relevă bogăţia şi originalitatea imaginilor : „De la_ început pînă la sfîrşit ies din adîncurile imaginaţiei sale comparaţii care prin vagul şi" noutatea-lor* ne transportă în alte lumi“... „Poezia lui e o muzică bizară, scrisă cu o octavă mai sus şi cu alte intervale decît cele obişnuite, adop- taţă_pe o sensibilitate particularz^bogată în efecte puternice şi acute, deşteptînd viziuni extraordinare, provocînd tensiuni extreme şi prelungite ale sufletului, inteligenţei şi

■ **nervilor" *{op. cit.,* p. 370 şi 373).**

Pentru v. 5—6, trimitere la Alecsandri, *La. o mamă :*

Astfel te atrage acum şi pe tine
Spre^ale sale plaiuri cu cereşti lumine

(I. M. Raşcu, i*op. cit.)*

Pentru v. 10, în Alecsandri, *Bucbetiera din Florenţa :* „Acuma e ceasul cînd sufletul aprins de nădejdi îşi întinde ,.ajipIIL-şi..^_Ieagănă în plăcerile uneTTumi necunos- jcute“ (*Ibid.,* p. 48).

Pentru v. 22, în Alecsandri, *Emmi:*

De ce lumina piere ? de ce copilul moare ?
De ce să cadă crinul în zarea dimineţii,
De ce să moară Emmi în floarea tinereţii ?

***{Ibid.,* p. 49.)**

Pentru v. 29 şi urmat., I. M. Raşcu arata că ţ.i Alecsandri, în *La o mamă,* recurge la procedeul enumerării, scontînd efecte de armonie. Şi tot în *La o mamă,* şi „haina albastră'[1]a celei ridicate în lumi cereşti (*Ibid.,* p. 48).

Ecouri se pot stabili şi din poeziile lui Bolinti neanu. Pentru v. 12, trimitem la *Sorin :*

Şi ca 'o ploaie d^aur cădea adeseori...
De pulbere de stele i-e faţa semănată...

Pentru v. 67, trimitem la *Scopul omului,* unde şi Bolintineanu îşi

pune întrebări grave :

Acest argil molatec ce vîntu-\o să răpească,
Ori merita onoarea să poarte-n al său sîn
O *flacără de spirit, răsfrîngere cerească,*
Ce ca un rob ascultă de lut, ăst crud stăpîn ?

în legătură cu v. 24, să reţinem cum un epitet poatedeveni banal. în *Emmi* de Alecsandri :

Tu blîndă, radioasă...

în *Pre un mormînt* de Sihleanu :

O *! Steluţă radioasă,*

Eu cu tine voi să mor...

în *Mandolina* de Creţeanu :

Intr'acestea, iată \o stea radioasă...

între *Mortua est* şi *Geniu pustiu,* care-i de prin 1868—1869, se pot stabili legături de imaginaţie. în Ms. 2255, fol. 178, se află un mic fragment destinat să facă parte din *Geniu pustiu* şi cuprinde detalii care au intrat în v. 12 : „Oare de ce să nu mi se fi părut că palidă şi sîntă, în haina lungă de atlas, pe fruntea ei coroană de roze albe şi-n mîinile unite pe piept crucea, cu ochii ridicaţi la cer asemenea unei rugăciuni, sufletul ei se-nălţa printre norii risipiţi asemenea umbrei albe a unei martire, se-nălţa prin ploaia de raze^prnT'nînsoărea He stele,"pînă ce albeaţa ei se pierdea în albeaţa luminii argintii a cerului. O răpea la cer un cîntec sublim, neauzit de cît de mine, cîntecul acelui maestru divin în ţipetele sale, Palestrina." (V. M. Eminescu, *[Scrieri literare,*j ed. D. Murăraşu, Craiova, 1935, p. 166, nota 14lT)

Se pot aminti şi ecouri din literatura universală. Astfel „A fi sau a nu fi" din v. 54 ne arată că vorbele lui Hamlet deveniseră populare la noi. Problema deşertăciunii existenţei este pusă încă din *Elena,* dar numai în versiunea a IlI-a avem accentul puternic pesimist, pe plan spiritual, aşa că se poate susţine o influenţă schopenhauerianâ, cum a făcut Anghel Demetriescu *(op. cit.,* p. 374).

Mai mult, versul 58 „Urechea te minte şi ochiul te-nşeală" arată incapacitatea fiinţei noastre de-a cunoaşte *lucrul în >me.* Smgupi—aparenţa, înfăţişarea fenomenală a lumii poate ajunge la cunoaşterea prin simţuri^ Cum versurile 58 şî 60 ajpar numai in versiunea a IlI-a, deci prin 1870, putem

ajunge la concluzia că Eminescu îşi ridica valoarea intelectuală a poeziei lui şi prin ceea ce asimilase din studierea lui Kant.

Pentru întregul pasaj v. 51—58, amintim din *Nopţile* lui Young : *„Je te benis de tout, meme de ta severi te.]e te remercie, mais en pleurant, de la mort de ma chere Lucie." (Noaptea XIII); „la terre n'a que des fantomes, et la vie et la mort sont egalement vaines“ ; „Plus je considere la vie, plus elle me paraît vaine“ (Noaptea V) ; „Quelle est miserable cette royaute dont l'bomme est si fier! que ses plaisirs sont resserres! que ses maux sont vastes* ; „Que notre vie est faible et bornee !" (Noaptea I)*

Anghel Demetriescu (*op. cit.,* p. 387) găseşte imaginaţie „superbă" în versurile 61—62 :

Văd vise^ntrupate gonind după vise,
Pîn' dau în morminte ce-nzşteaptă deschise...

D. Caracostea *(op. cit.,* p. 149) stabileşte just apropierea între versurile lui Eminescu şi un pasaj din *Noaptea XV* : *„Que les mortels et les objets de leurs deşirs sont fragiles et passagers ! Ce monde n'est qu'un pays d'apparition, les hommes que de vains fantomes qui courent apres des omhres plus vaines encore. L'homme gaiment frivole et l'homme serieusement occupe de penibles chimeres sont ega- lement fous : ils vont tous deux, l'un au travers de tristes deserts, l'autre par un sentier de fleurs, l'un d'un pas grave et superbe, l'autre en dansant, tomber dans l'abîme."*

Pentru v. 11 :

Suind, palid suflet, a norilor schele...

amintim că Ossian, în *Fingal,* cartea 2, spune : „spiritele urcă nourii şi zboară pe vînturi“, şi-n cartea 4 : „sufletul meu, legănat pe nouri, va merge în întîmpinarea lui“. Aceste citate, ca termen de comparare, arată că Eminescu, deşi cunoaşte pe Ossian, întocmai ca toţi romanticii înaintaşi ori contemporani, nu şi-a pierdut din originalitate, dimpotrivă. Este justă observaţia lui Anghel Demetriescu chiar în legătură"crcr'acest vers 11 : „Numai Eminescu a debutat cu o lîmBă nouă, ca7e”e?a~rezultatul unor intuiţii personale, şi a izbutit să-şi formeze o idiomă care, cu toate singularităţile ei, se poate numi poetică" *(op. cit.,* p. 383).

Conştiinţa lipsei de sens în toate cele ale lumii şi mai ales^l^moartea" celor o data veniţi la lumină, duce,- la Eminescu, la negarea existenţei lui Dumnezeu. Fiindcă se aminteşte adesea byronismul din scrierile de tinereţe ale lui Eminescu, dăm, spre comparaţie, pasaje din *Cain,* din

care se vede, la Byron, nu negaţia lui Dumnezeu, ci revoltă şi blestem împotriva lui.

în actul II, sc. 1 : *„Lucifer* : să dai naştere unor oameni meniţi să sufere ani îndelungi şi apoi să moară mi se pare că nu este decît a propaga moartea şi a multiplica asasinatul". în actul III, sc. 1, Cain îşi contemplă copilul adormit: ^Acest copilaş care doarme nici nu poate bănui că poartă în el germenele nefericirii unor generaţii fără nu- marT.FMalljme^nu~"s-ar mai fi născut." în actul II, sc. 2, Cai.n~exclama : ,^Blestem asupra celui ce-a născocit o viaţă care duce la moarteT*

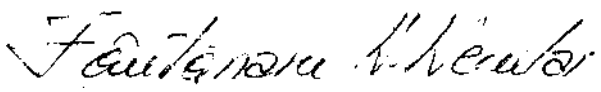

i iv i

Dar în acest cer mare ce-n mii de lumi

luceşte

Tu nu ai nici un înger, tu nu ai nici o stea.

Publicată sub titlul *Povestea magului călător în stele* întîi de G. Călinescu, în *Viaţa românească,* din 1932, a doua oară de Al. Colorian, în ed. *Postume,* din 1940 şi, în sfîrşit, de Perpessicius, în voi. IV, 1952, textul, şi voi. V, 1958, notele şi variantele, lucrarea se prezintă mereu cu aceeaşi eroare în organizarea textului. Foile Ms. 2259, după care editorii au făcut transcrierea, sînt legate greşit. Neob- servînd aceasta, editorii le-au publicat la şir, ajungîndu-se astfel la un text cu un cuprins confuz.

Textul trebuie publicat în următoarea ordine :

Partea I : fol. 52—55v. ; 58—63 (versurile 1—312).

Partea a Il-a : fol. 56—57 ; 64—70 (versu rile 313—547).

Partea a IlI-a : fol. 71—81 (versurile 548—844).

Ediţiile menţionate au introdus în partea I un fragment din partea a Il-a şi în partea a Il-a un mare fragment din partea I, dislocări în urma cărora se distruge înşiruirea logică a evenimentelor.

La sfîrşitul fol. 78 (versul 766) sînt puncte de suspensie, înregistrate şi de ed. Perpessicius. (Şi-n Ms. 2257,